

Vakanüvis Ahmed Vâsıf Efendi'nin Tarihçiliği ve Kaynakları Kullanma Usulü*

Waq'anuvîs Ahmed Vâsif Effendi's Histiography and His Manner on Using the Sources

Nevzat SAĞLAM

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000 0003 0733 8939, e-mail: nevzatsaglam@karabuk.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 1 Haziran 2019/ 1 June 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 4 Temmuz 2019 / 4 July 2019

Yayın Tarihi / Published: 24 Temmuz 2019 / 24 July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz / July

Cilt / Volume: 5; **Sayı / Issue:** 2; **Sayfa / Pages:** 564-595

* Bu makale Prof. Dr. Ziya YILMAZER'in danışmanlığında hazırlanan ve 11.07.2014 tarihinde oy birliği ile kabul edilen " Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)" adlı doktora tezinin ilgili bölümlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

Öz

Osmanlı tarihi kaynakları arasında devletin resmî tarihçisi sıfatıyla vakanüvislerin yazdıkları tarihler önemli bir yer tutmaktadır. Vakanüvisler sadece yaşadıkları dönemin olaylarını kaleme almakla kalmamışlar, kesintisiz bir tarih oluşturmak için kendilerinden önce yazılmamış dönemin olaylarını da kaleme almışlardır.

Bu müverrihler arasında *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Abbâr* adıyla bir eser telif etmiş olan Ahmed Vâsıf Efendi, seçkin bir yere sahiptir. Ahmed Vâsıf on beş yılı bulan vakanüvislik görevinin de kazandırdığı tecrübeyle kendisine has üslûbu ve tarih anlayışıyla Osmanlı devletinin fasılalar olmakla birlikte, 1166-1219/1752-1805 yıllarını kapsayan yaklaşık elli yıllık tarihini yazmıştır. Bu çalışmada, Vâsıf'ın tarih anlayışı, üslubu ve tarihinin 1166-1188/1752-1774 yıllarını kapsayan kaynakları, bu kaynakları kullanma usulü ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler; Ahmed Vâsıf, Osmanlı Tarihi, Tarihçilik, Vakanüvis.

Abstract

Among the Ottoman historical sources, the historian's history as an official historian of the state occupies an important place. These historians not only wrote down the events of the period in which they lived, but also drew up the events of the untold period before they were to create an uninterrupted history.

Among these historians, Ahmed Vasıf, who had written a work with the name of *Mehâsinü'l-Âsâr and Hakâiku'l-Ahbâr*, has an outstanding place. Ahmed Vâsıf wrote about the fifty-year history of the Ottoman state, covering the years 1166-1219 / 1752-1805, with his unique style and understanding of history. In this study, the sources of Vâsıf's history understanding style and the sources of the History of the History covering the years 1166-1188/1752-1774, the place and the value of using these resources and their sources are discussed.

Keywords: Ahmed Vâsıf, Ottoman history, Waq'anuvîs.

Giriş

Osmanlı devletinde bir müessese olarak vakanüvislik, XVIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Osmanlı devletinde ilk vekâyinüvis olarak IV. Mehmed dönemi (1648-1687) tarihini yazan Abdurrahman Abdi Paşa'yı kabul edenler olsa da¹ Divân-ı hümayûn bünyesinde bir memuriyet olarak ortaya çıkışı, 1702 yılında Halepli Nâimâ Mustafa Efendi'nin (ö. 1128/1716) sadrazam Amuca-zâde Hüseyin Paşa tarafından vakanüvisliğe getirilmesiyle olmuştur. Bu sebeple ilk resmi vakanüvis, Halepli Nâimâ Mustafa Efendi kabul

¹ Abdurrahman Abdi Paşa IV. Mehmed'in şifahi emriyle vekâyinâmesini kaleme almıştır, bundan dolayı bu hususta tam bir hüküm vermek mümkün değildir. bk. Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyî-nâmesi (Osmanlı Tarihi)*, haz. Fahri Çetin (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2008), XXIII.

edilmiştir.² Saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihine kadar devam etmiş olan vakanüvisliğin son temsilcisi ise Abdurrahman Şeref (1853-1925) olmuştur.³

Vakanüvisler tarafından yazılan vekâyinâmeler, imparatorluğun son iki asırlık siyasi, idari, askeri ve ekonomik tarihine dair bilgiler ihtiva etmesi bakımından tarih araştırmacıları için değerli bir kaynak hüviyetine sahiptir. Tabiatı gereği olayları daha ziyade devletin bakış açısıyla değerlendiren bu literatürün dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılarak kullanılması daha doğru bir tarih inşası için gereklilik arz etmektedir.⁴

A. Ahmed Vâsıf Efendi

1. Doğumu, Gençliği ve Tahsili

Osmanlı tarihçileri arasında önemli bir yere sahip olan Ahmed Vâsıf Efendi, Bağdat'ta h. 1147 (1734-35) tarihinde doğmuştur.⁵ Babası Bağdatlı âlimlerden Harputî Ebu'l-bekâ Hasan Efendi'dir.⁶ İlk tahsilini doğduğu yer olan ve bir ilim merkezi olarak bilinen Bağdat'ta yapmış, buradaki âlimlerin derslerine devam etmiştir.⁷ Bir süre kitap istinsahıyla geçimini sağlamış, inşa ve imla sahasındaki mahareti ve kitap bilgisiyle Bağdat'ta şöhret sahibi olmuştur.⁸ İlmîni ve bilgisini artırmak gayesiyle Van, Kars ve Halep taraflarına gitmiştir.⁹ Ahmed Vâsıf, İstanbul'da iken de ilmi müzakerelere katılmış Tatarcık-zâde Molla Abdullah ile Şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendi'nin (ö. 1212/1797) ilminden istifade etmiştir.¹⁰

2. Cephelede (1768-1774/1787-1792) Ahmed Vâsıf Efendi

Ahmed Vâsıf, 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı ile '1787-1792 Osmanlı-Rus Avusturya savaşında bulunmuştur. Rusların Lehistan'ın içişlerine müdahaleleri, Kırım ve Osmanlı topraklarına tecavüzleri sebebiyle çıkan ve önemli siyasî sonuçlar doğuran Osmanlı Rus savaşında (1768-1774) Ahmed Vâsıf, Gül Ahmed Paşa-zâde el-Hâc Ali Paşa'nın yanında cepheye gitmiştir.

² Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 457-458; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, 8. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 21.

³ Kütükoğlu, "Vak'anüvis," 42: 457-461; Abdülkadir Özcan, "Abdurrahman Şeref," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 175; Afyoncu, *Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, 28

⁴ Kütükoğlu, "Vak'anüvis," 42: 461.

⁵ Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ, [Zeyl]* (İstanbul: 1269), 146; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, (İstanbul: 1309), VIII: 78; Mehmed Cemâleddin, *Âyîne-i Zurefâ*, (İstanbul: 1314), 59-60; Davud Fatih Efendi, *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr*, (İstanbul 1271), 431; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr*, Haz. Mücteba İlgürel, (Ankara: 1994), XIX; Ahmed Vâsıf, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr [Osmanlı Tarihi 1209-1219/1794-1805]*, 1. baskı haz. Hüseyin Sarıkaya, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2017), LIX.

⁶ Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ*, 146; Mehmed Cemâleddin, *Âyîne-i Zurefâ*, 59-60; Ahmed Cevdet, *Tarih*, VIII: 78; Vâsıf'la ilgili yazılan bir ansiklopedi maddesinde dizgi hatalarının dışında bazı bilgi hataları bulunmaktadır. Meselâ, Vâsıf'ın 1806'da Reisülküttap olduğu, *Vâsıf Tarih*'nin 1752-1782 yıllarını kapsadığı ve 1209'da basıldığı gibi, bk. Niyazi Ünver, "Vâsıf", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, (Ankara: 2007), VIII: 50; Vâsıf'ın borcuna istinaden yazılan bir belgede adı Ahmed Vâsıf Efendi İbn Hasan olarak kaydedilmiştir, bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif* (CM), 2052.

⁷ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarih*, haz. Ziya Yılmaz1. Baskı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), I: 530-531; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), 264, 698.

⁸ Âsım, *Tarih*, I: 530-535; İlgürel, "Vâsıf Ahmed Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1986), XIII: 214-215.

⁹ Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr*'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin), (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 290; Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ*, 146; Davud Fatih, *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr*, s. 431; Mehmed Cemâleddin, *Âyîne-i Zurefâ*, 59-60; Âsım, *Tarih*, 529-530; Cevdet, *Tarih*, VIII: 78; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XIX.

¹⁰ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), LXI, 264.

Ali Paşa'nın vefatından sonra Vezir Abaza Mehmed Paşa'nın mektupçusu olarak cephede kalan Vâsıf, savaş sırasında bizzat şahit olduğu olayları kaydetmiştir¹¹. Vâsıf, bu savaş esnasında Mükâleme Kâtibi olarak Bükreş'e gitmiş,¹² altı ay devam eden barış görüşmelerde bulunmuştur.¹³ Ahmed Vâsıf, Kırım'ın istilası sırasında Ruslar tarafından esir edilen Serasker İbrahim Paşa ve beraberindeki 51 kişi ile 26 Ağustos 1771'de Petersburg'a (Leningrad) götürülmüştür.¹⁴ Kısa bir süre esarete kaldıktan sonra Rus İmparatoriçesi II. Katerina'nın barış konusundaki isteklerini içeren mektubunu Rus orduları başkomutanı Romanzov'a getirmiş ve Osmanlı karargâhına dönmüştür. Bu savaşın bitiminden (1774) sonra Ruslar öteden beri ilhâk etmek istedikleri Kırım'ı 1197/1783'te yetmiş bin kişilik bir ordu ile işgal etmeleri üzerine¹⁵ 1201/1787'de Ruslarla yeni bir savaş daha başlamıştır. Rusya ile müttefik olan Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla Osmanlı Devleti iki cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır.¹⁶

Bu savaş süresince de cephede bulunan Vâsıf, Sultan III. Selim'in emriyle cephedeki olayları yazmakla görevlendirilmiştir. Bununla beraber savaş boyunca cephede idari ve diplomatik görevler üstlenen Ahmed Vâsıf, Ordu-yı hümayûn'la 1202/1787 senesinde yola çıktıktan sonra¹⁷ Maçin'e gelmiş, burada bulunduğu sırada Rus murahhasları ile sulh esaslarını müzakereye memur edilmiştir. Sadrazam Yusuf Paşa ile Rus Generali Repnin arasında belirlenen şartlar çerçevesinde mütareke yapmak üzere Kalas'ta bulunan Rus ordugâhına gönderilmiş¹⁸ ve 10 Ağustos 1791'de General Repnin ile 8 aylık bir antlaşma imzalamıştır.¹⁹ Ruslarla 10 Ocak 1792'de Yaş anlaşması ile sonuçlanan barış görüşmelerinde ve Avusturyalılarla 3 Ağustos 1791'de imzalanan Zıştovi anlaşması sürecinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Nitekim Avusturya ile 3 Ağustos 1791'de yapılan Zıştovi Antlaşması'nın hükümlerine istinaden kaleleri teslim almakla görevlendirilmiştir.²⁰

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn (HH)*, 1429/58503; BOA, *HH*, 1205/42779; BOA, *HH*, 1429/58511; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 332-333, 342-343, 410-412, 427-428, 570-571; Süleyman Fâik, *Halikatü'r-Rü'esa* 146; Mehmed Cemâleddin, *Ayine-i Zurefâ*, 60.; Cevdet, *Tarih*, I, 357-370; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I: 422-425; *Muâbedât Mecmuası*, (Ankara: 2008), III: 254-273; Ahmed Reşid, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarih-i Osmânî*, (İstanbul: 1327), II: 301-314; Muharrem Saffet Çalışkan, *Vekeyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tablîli (1182-1188/1768-1774)*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 483-484; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXVI: 524-527.

¹² Bükreş'te yapılan sulh görüşmelerine katılan Vâsıf, mütareke görüşmelerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır, (bk. Metin M2 235-238; Ahmed Resmi, *Halikatü'r-Rü'esa*, s.147; M. Cemaleddin, *Ayine-i Zurefâ*, 60; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2189.

¹³ Davud Fatin, *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr*, 432; Mehmed Cemaleddin *Ayine-i Zurefâ*, 60.

¹⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 455-456; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, 406-409; Süleyman Fâik, *Halikatü'r-Rü'esa* 146; Mehmed Cemâleddin, *Ayine-i Zurefâ*, 60; Cevdet, *Tarih*, VIII: 78; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seferleri ve Seferatnameleri*, (Ankara: 1992), 116-128; Necati Efendi, *Tarih-i Kırım (Rusya Sefâretnâmesi)*, haz. Erhan Afyoncu, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990), 16.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I: 490-491.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I: 522.

¹⁷ BOA, *HH*, 213/11579.

¹⁸ Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi*, IV/1: 590; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXIX-XXX.

¹⁹ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXIX-XXX.

²⁰ BOA, *C.HR*, 26/1285; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Medine-i Münevvere Mubafızlığı (MD)*,197/594; Ahmed Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Trh, nr. 608, 69b, 72b-74b; Cevdet, *Tarih*, V: 115, 121; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I: 581; Kütükoğlu, *Vekeyi'nüvis (Makaleler)*, (İstanbul: Fetih Cemiyeti, 1994), 128-119; 121; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XXIX.

3. Vakanüvisliği

Ahmed Vasıf Efendi vakanüvislik görevine muhtelif tarihlerde biri vekaleten ve dördü asaleten olmak üzere beş defa tayin edilmiştir. Vakanüvisliğe ilk defa Sâdullah Enverî Efendi'nin yerine 1197/1783'de tayin edilmiş ve İspanya'ya elçi olarak gönderildiği 1201/1787 yılına kadar devam etmiştir.²¹ Bu dönemde 1196-1201/1782-1787 yılları arasındaki olayları yazmıştır.²² İspanya'dan 1202/1788'de döndükten sonra 1203/1789'da Edîb Efendi'nin yerine vekâleten Rikâb vakanüvisi olarak görevlendirilerek, III. Selim'in tahta çıkışından itibaren tarihi olayları yazmaya başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti ile Rus-Avusturya seferinde vakanüvis olarak görevlendirilen Sadullah Enverî'nin olayları kaydetmeye yeterince muvaffak olamaması sebebiyle III. Selim tarafından 1204/1790'da vakanüvis tayin edilerek cepheye gönderilmiş ve 1206/1791 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür.²³ Görevden alındıktan bir süre sonra 1207/1793'te Enverî'nin yerine üçüncü defa vakanüvisliğe getirilmiş, 1209/1794 yılına kadar devam eden bu görevi sırasında Enverî ve Mehmed Edîb tarihlerinin eksiklerini tamamlamak ve kendi yazdıklarını da ilâve etmek suretiyle III. Selim döneminin 1203-1209 (1789-1794) yıllarını kapsayan hadiseleri bir ciltte toplamıştır.²⁴ Son vakanüvisliğe 1213/1799'da tayin edilmiş ve kendisine vakanüvislik hilati giydirilmiştir.²⁵ 1220/1805'te Reîsülküttaplığa tayin edildikten sonra işlerinin yoğunluğu sebebiyle 1221/1806'da uhdesindeki vakanüvislik görevi Seyyid Mehmed Pertev Efendiye tevcih edilmiştir.²⁶ Böylece Ahmed Vâsıf Efendi yaklaşık on beş yıl vakanüvislik hizmetinde bulunmuştur.

4. İspanya Elçiliği

Osmanlı Devleti mağlubiyetle çıktığı 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonunda 26 Temmuz 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı.²⁷ Savaş esnasında Rusların Cebel-i Tarık Boğazı'nı geçerek 7 Temmuz 1770'de Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakması hafızalarda canlılığını korumaktaydı. İspanya'da III. Carlos'un Kral olmasının (1759) ardından, aralarında uzun yıllar rekabet ve düşmanlık bulunan İspanya ile Osmanlı Devleti arasında ekonomik ve diplomatik bir yakınlaşma olmuştur. Bu yakınlaşma sonucunda 14 Eylül 1782'de

²¹ BOA, *Bâb-ı Âsâfî Riiûs Kalemi* (A. RSK. d), 1596/6; A. RSK, 2694/75; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 46.

²² BOA, A.RSK, 2694/75; Cevdet, *Tarih*, II, 301; Ahmed Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr*, (nşr. Mücteba İlgürel), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), XXVII-XXIX, 46; Kütükoğlu, *Makaleler*, 118; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dâir Tevcihât Kayıtları I", *Belgeler*, sy. 24 (1999), (Ankara: 2000), XX:125. Vâsıf, 1198/1783-84 yıllarına ait yazdıklarını dönemin sadrazamı Halil Hamid Paşa'ya takdim etmiş, vefatında onun terakesinden çıkmıştır, bk. Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XLII-XLIII.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn* (HH), 11082, 11187; BOA, *Cevdet Maarif* (C.MF), 8581; Cevdet, *Tarih*, V: 115; Kütükoğlu, "Vak'anüvis," 42: 459-460; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), XXIII-XXIV; Çalıskan, *Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi*, XIV.

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Dabihye* (C. DH), 51/2546; BOA, HH, 1336/52143; *Mebâsinü'l-Âsâr*, Ali Emîrî-Tarih, 608, 91b; Kütükoğlu, "Vak'anüvis," 42, 460. Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel) XXXI; Çalıskan, *Enverî Tarihi*, XIV.

²⁵ BOA, A. RSK. d. 1623/23; BOA, *Ali Emîrî Sultan Selim III* (AE. SSLM. III), 6788; *Ahmed Vâsıf Efendi, Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr* [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)], haz. Hüseyin Sarıkaya, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2017) LXXII; Kütükoğlu, *Vekâyi'nüvis Makaleler*, 121-122; Afyoncu, "Tevcihât Kayıtları I", 124.

²⁶ BOA, C. MF, 975; Kütükoğlu, *Makaleler*, 122; *Mebâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), LXXI-LXXII.

²⁷ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), XXVI: 524-527.

önce beş maddelik düşmanlara karşı tarafsızlık; ardından da yirmi bir maddelik ticaret antlaşması yapılmıştır.²⁸

İspanya ile ittifakı güçlendirmek isteyen Osmanlı Devleti tarafından Vakanüvis ve Mevkufatçı Ahmed Vâsıf Efendi Orta Elçi sıfatıyla İspanya'ya gönderilmiştir.²⁹ Böylece yirmi beş yıllık deneyime sahip bir devlet adamı olan³⁰ Vâsıf, Orta Elçilik rütbesi verilerek İspanya'ya gönderilen ilk Osmanlı elçisi unvanına sahip olmuştur.³¹

Ahmed Vâsıf Efendi, 1 Temmuz 1787 Pazar günü Tophane önünden bir Fransız gemisiyle hareket ederek, yirmi beş günlük bir yolculuktan sonra 26 Temmuz 1787'de Barselona'ya ulaşmıştır.³² 30 Eylül 1787'de Kral III. Carlos'un huzuruna çıkarak,³³ Sultan I. Abdülhamid tarafından gönderilen hediyeleri ve nâme-i hümayunu krala takdim etmiştir.³⁴ Ahmed Vâsıf yaklaşık on ay süren İspanya seyahatine ilişkin müşahede ve tespitlerini yazdığı *Sefâretnâme*'de anlatmıştır.³⁵ Kendisine verilen görevi mensubu olduğu devletin şanına ve şerefine layık bir şekilde tamamlayan Vâsıf Efendi, *Santa Rosa* isimli bir İspanyol fırkateyni ile Kartaca'dan kırk günlük yolculuktan sonra 12 Mayıs 1788'de İstanbul'a ulaşmıştır.³⁶

²⁸ Kemal Beydilli, "İspanya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), XXIII: 165; Antonio Jurado Aceituno, "18. Yüzyılda Bir Osmanlı Elçisinin İspanya Ziyareti", *Tarih ve Toplum*, XXXVI, sy. 214, (İstanbul: 2001), 33-34.

²⁹ Cevdet, *Tarih*, IV: 51; Unat, *Osmanlı Sefirleri*, 144-147; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/I*: 632; İlgürel, *Mehâsinü'l-Âsâr*, XXVII-XXVIII; Kemal Beydilli, "İspanya", XXIII: 167-168; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın* Portresi, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001), 215; Antonio Jurado Aceituno, "18. Yüzyılda Bir Osmanlı Elçisinin İspanya Ziyareti", 33-34.

³⁰ Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXIX.

³¹ Mehmet Necati Kutlu, "İspanyol Belgelerine Göre İspanya Nezdinde Görevlendirilen (Eyüp'te Medfün) İlk Osmanlı Elçisi Ahmet Vâsıf Efendi", *IV. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*, (İstanbul: 2000), 107. Osmanlılarda elçi kabulü ve gönderilmesi usulleri ve tarihî süreci hakkında bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1995), XI: 8-15.

³² Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXVIII-XXIX; Vâsıf'a 12.500 kuruş yol harcının verilmesi ile ilgili olarak bk. BOA, *Cevdet Hariciye (CH)*, 5748; Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişah*, 215, ayrıca maiyetindeki tercümana 500 kuruş harcırah, kiralanan Fransız gemisine de 4.500 kuruş verilmiştir, (bk. BOA, *CH*, 59/2938; Federico Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, trc. Yıldız Ersoy Canpolat, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 18; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 630-001, vr. 21-37); İlgürel, Cevdet Paşa'yı (*Cevdet, Tarih*, IV, 7) referans vererek - referans verilen yerde böyle bir bilgi bulunmamasına rağmen- sehven Vâsıf'ın bir Türk Beylik gemisiyle İspanya'ya gittiğini belirtmektedir, (bk. Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), s. XXVIII). Vâsıf'ın İspanya Sefareti üzerinde Yüksek Lisans çalışması yapan Sabriye Şen de bu bilgiyi tahkik etmeden kullanarak aynı hataya düşmüştür, (bk. Sabriye Şen, *Ahmed Vâsıf Efendi'nin İspanya Sefareti ve Sefâretnâmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 1997, s. 11.

³³ Vâsıf *Sefâret-nâme*'sinde Kral'ın huzuruna kabul edilişi hakkında geniş bilgi vermektedir; bk. Ahmed Vâsıf, *Sefâret-nâme*, TSMK, Emanet Hazine, nr. 1438, 10a-12b), İspanyol gazetesi La Gaceta de Madrid'in Ekim 1787 tarihli sayısında da bu görüşmeye geniş yer verildiği ifade edilmektedir, bk. Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, 19-20.

³⁴ BOA, *Nâme-i Hümayunlar (NMH)*, 9/317. Krala verilmek üzere gönderilen eşyalar için bk. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter (TSM.A. d)*, 4815/1, 1; 2057/1, 4; 7236, 1). Vâsıf'ın İspanya'ya götürdüğü hediyeler üzerine bir makale kaleme alan İlgürel, sadece bir arşiv kaydından hareketle konuyu ele almış BOA, *Başmuhasebe Kalemi (D. BŞM)*, 5486) ve Kral III. Carlos'a özel olarak gönderilmiş olan hediyeleri konu edinen diğer belge veya kayıtlara değinmemiştir, bk. İlgürel, "Vak'anüvis Ahmed Vâsıf Efendi'nin İspanya Elçiliği ve Götürdüğü Hediyeler", *Tarih Dergisi*, (Prof. Dr. Ali İhsan Gencer Hatıra Sayısı), Sy. 46, (İstanbul: 2009), 27-35); Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), LXXVI. İspanya Kralı Carlos ise, Vâsıf'ın hediyelerine karşılık 2.770 real değerinde iri elmas taşlı bir gül, 14.000 reallik elmas yüzük, İspanyol kumaşından oluşan bazı kumaşlar ve yanındaki tercüman ile hizmetkarlara da 2.050 peso vermiştir, bk. Gravina, *İstanbul'un Anlatımı*, 20.

³⁵ Vâsıf, *Sefâretnâme*, TSMK, Emânet Hazine, nr. 1438; Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı*, 18; Cevdet, *Tarih*, IV: 348-358.

³⁶ Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı*, 18. Cevdet, *Tarih*, IV: 51. Vâsıf, kendisine giderken emaneten verilen eşyaları döndükten sonra iade etmiştir, bk. *TSM.A. d.* 2057/1, 3; 2432/18, 5; 2433/8, 1-2.

5. Reisülküttaplığı

Vakanüvis Ahmed Vâsîf Efendi, 4 Ağustos 1805'de Osmanlı Devlet teşkilatında önemli bir makam olan Reisülküttaplığa tayin edilmiş ve vefatına kadar bu görevde kalmıştır.³⁷ Dış politikada tercihini Fransa'dan yana kullanan Nizam-ı Cedid taraftarları, “İngiliz Mahmud³⁸” lakabıyla bilinen Reisülküttap Mahmud Râîf Efendi'nin yerine Ahmed Vâsîf'ı bu göreve getirmişlerdir.³⁹ Vâsîf'ın Reisülküttaplığa tayini, uluslararası arenada siyasî ve askerî çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir döneme rastlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, bir taraftan Mısır'a yerleşme planları yapan İngiltere, diğer taraftan Balkanlar'da yaşayan Hristiyan tebaayı ayaklanmaya teşvik ederek Eflak ve Boğdan'a hâkim olmak isteyen Rusya ile uğraşmak zorunda idi. Bu çerçevede Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında Rusya ile 3 Ocak 1799'da imzalanmış olan Osmanlı-Rus ittifakına ilişkin anlaşma 24 Eylül 1805'te yenilenmiştir.⁴⁰

Vâsîf'ın Reisülküttaplığı dönemine rastlayan diğer bir konu Napolyon Bonapart'ın imparatorluğunun tanınması idi. Yoğun siyasi faaliyetler ve baskılar sonucunda Osmanlı Devleti Napolyon'un imparatorluğunu tanımaya karar vermiş ve Seyyid Abdurrahman Muhib Efendi'yi 30 Mart 1806'da olağanüstü elçi sıfatıyla Paris'e göndermiştir.⁴¹

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan voyvodalarını değiştirmesi,⁴² Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişine engel olunacağına dair nota vermesi,⁴³ Rusya ile siyasi krize sebep olmuş Eflak ve Boğdan beyleri görevlerine iade edilmişlerdir.⁴⁴ Ancak, problemler bitmemiş, yaşanan gerginlikler Osmanlı Devleti'ni Rusya ve İngiltere ile savaşın eşiğine getirmiştir.⁴⁵ Nitekim çok geçmeden kara ve denizleri ile bütün toprakları, dönemin güçlü devletleri arasında siyasî ve ekonomik mücadelelerin mevzusu haline gelmiş olan Osmanlı Devleti, 1806-1812 yıllarında Rusya; 1807-1809 arasında da İngiltere ile savaşmak zorunda kalmıştır.

Dönemin askerî ve siyasî şartları sebebiyle devletin menfaatlerini korumak için başta Sultan III. Selim olmak üzere, Reisülküttap Vâsîf da dahil diğer devlet ricali tarafından Fransız yanlısı politikalar izlenmiştir.⁴⁶ Ahmed Vâsîf on dört buçuk ay⁴⁷ kadar bulunduğu Reisülküttaplık görevini, yakalandığı mide rahatsızlığı sebebiyle yürütemeyecek duruma geldiğinden bırakmak zorunda kalmıştır. Yerine 14 Eylül 1806'da Mehmed Said Gâlib Efendi tayin edilmiştir.⁴⁸

³⁷ Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ* 148; M. Cemaledin, *Âyine-i Zurefâ*, 61-62; Surûrî, *Dîvân-ı Surûrî*, (Bulak: 1255), 245.

³⁸ Halil İnalçık, “Reisülküttâblık”, *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1964), IX: 679.

³⁹ Kemal Beydilli, İlhan Şahin, *Mahmud Râîf Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001), 28-29.

⁴⁰ Vâsîf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXXIV; BOA, NMH, 10/37, 45, 46.

⁴¹ Unat *Osmanlı Seferleri*, 184-201; Vâsîf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXXV; Günay, *Paris'te Bir Osmanlı*, 25, 204.

⁴² BOA, HH, 15909; Gayet desîse-kâr (hileci) olan Fransız General Sebastiyani Fransa'nın Balkanlarda menfaatlerine engel olacak biri Rus yanlısı Eflak Voyvodası İpsilanti ve diğeri durumu meçhul Boğdan Voyvodası Morozi'den kurtulmak amacıyla azledilmelerini sağlamıştır, bk. Cevdet, *Tarih*, VIII: 74-75.

⁴³ Vâsîf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXXV.

⁴⁴ BOA, NMH, 10/36-37; Cevdet, *Tarih*, VII: 161.

⁴⁵ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1802-1812)*, VII: 287-289.

⁴⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 4. baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 57-63.

⁴⁷ Vâsîf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XXXVI; Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ* 148; Mehmed Cemâleddin, *Âyine-i Zurefâ*, 62.

⁴⁸ Âsim, *Tarih*, I, 354; Süleyman Fâik, *Halîkatü'r-Rü'esâ* 149; Mehmed Cemâleddin, *Âyine-i Zurefâ*, 62; Vâsîf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XXXVI; Orhan F. Köprülü, “Gâlib Paşa, Mehmed Said”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIII: 330.

6. Diğer İdari Görevleri

Ahmed Vâsîf Efendi İstanbul'dan Abdurrezzak Bâhir Efendi ile tekrar cepheye gönderildikten sonra devlet hizmetinde daha aktif görevler üstlenmeye başlamıştır. Nitekim Abdurrezzak Efendi, Vâsîf'ın yazdığı tahrirleri görüp beğenmiş ve onu hâceganlık rütbesi ile kâtip yapmıştır.⁴⁹ Böylece Vâsîf Âmedî Odası'na intisap ederek⁵⁰ Dîvânı-ı hümâyûn kalemi kâtipleri arasına girmiştir.⁵¹ Kendisine verilen görevleri azim ve sadakatle yerine getirmeye çalışan Vâsîf devlet bürokrasisinde üstlendiği görevlerle tecrübe sahibi olmuştur. Bizzat kendisi Mektubî ve Âmedî halifelüğünde yetiştiğini ve altın silsile olarak nitelendirdiği hâcegan sınıfına intisap ettiğini belirtmektedir.⁵²

Ahmed Vâsîf, Kalyonlar Kitâbeti'nden⁵³ Küçük Rûznâmeçe ve Kalyonlar Kitâbeti⁵⁴ Mevkufâtçılık,⁵⁵ Cizye Muhasebeciliği,⁵⁶ Anadolu Muhasebeciliği,⁵⁷ Hazine Kethudalığı,⁵⁸ Baş-muhasebeciliğe⁵⁹ kadar birçok görevlerde bulunmuştur.

Bir ara devlete karşı bir tertip içinde olduğu yolunda çıkarılan dedikodular sebebiyle, aralarında husumet bulunan Reisülküttap Raşid Efendi'nin şikâyeti üzerine, III. Selim tarafından Temmuz 1794'te Midilli'ye sürgüne gönderilmiştir.⁶⁰ Yaklaşık dört buçuk ay sonra Aralık 1794'te affedilmiş ve İstanbul'a dönmüştür.⁶¹

Vâsîf bir ara Büyük Rûznâmecilik,⁶² ve Nişâncılık⁶³ ardından Rûznâmeçe-i Evvel olarak da görevlendirilmiştir.⁶⁴ Ahmed Vâsîf, devlet kademelerinde bulunduğu makamlara nüfuzlu ve imtiyazlı bir aileye mensup olması sebebiyle değil, ilmi, bilgisi, mahareti, liyakati ve sadakati sâyesinde getirilmiştir.

⁴⁹ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 471.

⁵⁰ Mehmed Cemaleddin *Ayine-i Zürefâ*, 60; Cevdet, *Tarih*, VIII, 78-79; Süleyman Fâik, *Halikatü'r-Rü'esâ* 147; *Sicill-i Osmânî*, haz. Orhan Hulagu vd. (İstanbul: Sebil Yayinevi, 1998), IV: 196. Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatı'nda Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001), 136.; Âmedî odası, devletin gizli yazışmalarına mahsus mahremiyeti olan mühim bir yer idi, bk. BOA, HH, 4280; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), XCIII).

⁵¹ BOA, C.DH. 9666.

⁵² Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 471; Vâsîf bu hususu şöyle ifade etmektedir: "... Ahmed Vâsîf, Mektubî ve Âmedî hulefâsından neş'et ve silsiletü'z-zehab-i hâcegâna iltihâk ile yirmi beş seneye karîb zamandan beri devr-i menâsib ve kat'ı merâtip eyleyerek ..." bk.Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, Millet Ktp. Ali Emîrî Tarih, nr. 608, 3a-b.

⁵³ *Rûzmerre*, TTK. nr. 1001, 24; Vâsîf, *Mehâsinü'l-âsâr* (İlgürel), XXVII, Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi*, 147.

⁵⁴ M. Cemâleddin, *Ayine-i Zürefâ*, 60; Vâsîf, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2189; A. Resmî, *Halikatü'r-Ruesa*, 147; Cevdet, *Tarih*, VIII: 113.

⁵⁵ Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dâir Tevcihât Kayıtları I", 124.

⁵⁶ *Rûzmerre*, TTK, nr. 1001, 51; Afyoncu, "Tevcihât Kayıtları I", 124.

⁵⁷ Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Tarih, nr. 608 16a; Enverî, *Tarih*, Ali Emîrî-Trh, nr. 67/I, 220a; *Rûzmerre*, TTK, nr. 1001, 64; Taylesânî-zâde, *Taylesânî-zâde Tarihi*, 396. Çınar, *Mehmed Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, 149.

⁵⁸ BOA. A.RSK, 2837/47; Taylesânî-zâde, *Taylesânî-zâde Tarihi*, 416; M. İlgürel'in, bk. "Vâsîf Ahmed Efendi", XLII: 536 makalesindeki 4 Şevvâl 1203'de Hazîne Kethudâlığı görevine tayin edildiğine dair verdiği bilgi hatalıdır, bk. Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), XCIV.

⁵⁹ Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXIX.

⁶⁰ BOA, HH, 181/8283; Afyoncu, "Tevcihât Kayıtları I", 124-124.

⁶¹ Süleyman Fâik, *Halikatü'r-Rü'esâ* 147-148; M. Cemaleddin, *Ayine-i Zürefâ*, 60-61; Davud Fatin, *Tezkire*, 432; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), LXXXVI.

⁶² BOA, HH 27/1319; BOA, HH, 238/13274; Süleyman Fâik, *Halikatü'r-Rü'esâ*, 148; M. Cemaleddin, *Ayine-i Zürefâ*, 61; Afyoncu, "Tevcihât Kayıtları I", 124.

⁶³ BOA, HH, 262/15168; BOA, HH, 243/13652; Afyoncu, "Tevcihât Kayıtları I", 125.

⁶⁴ Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), 777.

7. Vefatı

Yaklaşık kırk yıl devlet hizmetinde bulunmuş olan Ahmed Vâsıf Efendi, sadakat ve gayreti ile tanınmıştır.⁶⁵ 14-23 Eylül 1806'da rahatsızlanmış, ilaç ve tedavi fayda vermemiştir.⁶⁶ 3 Şaban 1221 (16 Ekim 1806) tarihinde 74 yaşında vefat etmiştir.⁶⁷ Eyüp Sultan'da Mihrişâh Vâlide Sultan Mektebi hazîresinde, Şeyhülislam Kadı-zâde Tahir Efendi'nin yanına defnedilmiştir.⁶⁸

8. Tarih Anlayışı

Ahmed Vâsıf'a göre, Kur'an ve hadislerden sonra peygamberlere dair haberleri, evliya ve hükümdarlara ait yaşanmış olayları ihtiva etmesi sebebiyle en şerefli ve en değerli ilim tarihtir. İnsanoğlunun yaratılışından itibaren yeryüzünde siyasi, sosyal ve beşerî hadiseler ardı arkası kesilmeden devam etmiştir. Geçmiş milletlerin ahvali, insanların nesepleri ve bütün hadiseleri öğrenmenin tek vasıtası tarihtir. Binaenaleyh Osmanlı hükümdarları da tarihe gereken ilgi ve ihtimamı göstermişler, görevlendirdikleri müverrihlerce tarihî hadiseler kaydedilerek onlarca eser meydana gelmiştir. Böylece kaydedilen olaylar devlet erkânı için gerekli yol gösterici olmuştur. Bu eserlerin müellifleri de maharetleri, hüner ve kabiliyetleri derecesinde meşhur olmuşlardır.⁶⁹

Diğer taraftan tarihin kaydedilmesi kadar müverrihin tarihî hadiselerle vukufiyeti de fevkalade önem taşımaktadır. Aksi halde tarih, hiçbir kıymet ifade etmeyen hurafeler, yalan yanlış hikâye ve haberlerden ibaret olacaktır. Nitekim *Hamza-nâme* (destanımsı halk hikâyeleri) tarzında eserler yazılmıştır.⁷⁰ Bizden öncekiler yazdıkları ve bıraktıkları eserlerle bizi nasıl bin yıllık tarihten haberdar ettilerse bizim de bırakacağımız eserlerle bizden sonraki nesilleri bugünden haberdar etmek üzerimize düşen bir görevdir.⁷¹

Kendisinden önce bazı müverrihler tarafından kaleme alınan eserleri mütalaa eden Vâsıf, bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinin mükerrer Türkçe beyitlerle dolu, “sihr-i helâl kabilinden”⁷² bir tarih olduğunu, Gelibolulu Mustafa Âlî

⁶⁵ BOA, HH, 223/12474.

⁶⁶ Süleyman Fâik, *Halikati'r-Rü'esâ* 149; Fatih, *Tezkire*, 432; Cevdet, *Tarih*, VIII: 77-78.

⁶⁷ Vâsıf'ın vefatı konusunda farklı tarihler verilmektedir; bk. Süleyman Fâik *Halikati'r-Rü'esâ* 149), Davud Fatih *Tezkire*, 432) ve Cevdet Paşa *Tarih*, VIII: 77. 1221 yılı Şaban ayında; Âsım, riyasetten ayrıldıktan birkaç ay sonra vefat ettiğini, bk. *Tarih*, I: 534-535 kaydetmektedir. Câbi Ömer Efendi ay belirtmeden 1221/1806 yılını bk. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), I: 113, Mehmed Süreyya ve Bağdatlı İsmail Paşa 7 Rebiulevvel 1222 (15 Mayıs 1807) tarihini bk. M. Süreyya Sicil, IV: 599; Bağdatlı, *Hediyeti'l-Ârifin* I: 183, M. İlgürel ise Vâsıf'ın vefat tarihini 7 Şaban 1221 (20 Ekim 1806) olarak vermiştir. bk. Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), XXXVI); Soğanağa Camii imamı Hâfız Mehmed Cerîde'de 4 Şaban 1221 (17 Ekim 1806) tarihini bk. Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001), 183, 224, Babinger de 7 Rebiulevvel 1221 (24. V. 1806) tarihinde bk. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazınları ve Eserleri*, trç. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 1982), 365) vefat ettiğini belirtmektedir. Cevdet Paşa da Vâsıf'ın *Hülasatü'l-Kelâm fî Redd'l-'Avâm* adlı risâlesinin [müellifinin Vâsıf olduğunu bilmeden] müellifinin 1210 (1804/1805) tarihinde 88 yaşında olduğu halde âlem-i ukbâya göçüp gittiğini ifade etmektedir, bk. Cevdet, *Tarih*, VII: 289-290.

⁶⁸ Süleyman Fâik, *Halikati'r-Rü'esâ* 149; Mehmed Cemâleddin, *Âyine-i Zurefâ*, 62; Cevdet, *Tarih*, VIII: 78; İlgürel, “Vâsıf Ahmed Efendi”, XIII: 216; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, (İstanbul: 1975), III: 154.

⁶⁹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 1.

⁷⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 3-4; Ahmed Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi Ali Emîri, Tarih, 608, 20b, 166; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), 3.

⁷¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 262-263.

⁷² Edebiyatta bir sanat olan bu usûl, bir beytin birinci mısraının sonunda yer alan bir sözcük ya da sözcük grubunun hem birinci mısraın sonuna hem de ikinci mısraın başına getirildiğinde anlamlı olacak şekilde kullanılmasıdır. Meselâ, Hayâl'inin;

Âkil isen vahş u tayrın şâhı ol Mecnûn gibi

Efendi'nin yazdıklarının ise lafzi ve manevî güzellik ve tatlılıktan uzak olduğunu, Solak-zâde, Neşrî, Oruç Bey, Hadîdî ve Malkoç-zâde'nin eserlerinin edebî güzellikten yoksun, bayağı ve sıradan olduklarını, Naimâ Efendi'nin ise, Şârihu'l-Menâr-zâde'nin eserini, yaptığı ilavelerle herkesin hoşuna gidecek şekilde yeniden tertip ve tanzim ettiğini, halefi Râşid ve Çelebi-zâde Efendi'nin de birer seçkin tarih yazdıklarını belirtmektedir.⁷³

9. Üslûbu

Ahmed Vâsıfı diğer müverrihlerden ayıran en önemli özelliği onun inşadaki üslûbudur. Sultan I. Abdülhamid ve Sultan III. Selim tarafından üslubu beğenilmiş ve takdir edilmiş⁷⁴ ve kendisinden önceki vakanüvis tarihlerini aynı üslup ile yeniden yazmakla görevlendirilmiştir.⁷⁵

Sultan I. Abdülhamid Ahmed Vâsıf'ın takdim edilen tarih cüzlerini mütalaa ettikten sonra, “Vukûu üzere zabt eylemiş”, “pesend eyledim” (beğendim) ifadeleriyle kanaatini belirtmiş, “mahzûz oldum”, (hoşlandım, memnun oldum) diyerek, takdirini ifade etmiştir. Ayrıca 1200/1785-1786 yılı vekâyiine başlamak için *Zubruddîn* ibaresi ile düşürdüğü tarihi beğendiğini belirtmiştir.⁷⁶ III. Selim de Vâsıf tarihi güzel yazılmış...”⁷⁷ “... Güzeldir böylece cem eyleyüp, cümlesini cild-i vâhid eylesün ...”⁷⁸ 1222/1807'de Rus seferine hareket eden Sadrazam İbrahim Paşa'ya Sultân III. Selim *Vâsıf Taribi*'ni çokça mütalaa etmesini ve seferlerde hangi sebeplerle zahmet çekildiğini öğrenmesini ve ona göre tedbir almasını tembih etmiştir.⁷⁹ Yine III. Selim, “Nûrî Bey'in mazbatalarını gönderdim. Vâsıf'a verüp cülûs-i hümâyûnumdan berü yazdığı tarihe derc eylesin, bir siyakda olsun”⁸⁰ emri üzerine *Nûrî Taribi*'ni yeniden yazmaya başlamıştır.⁸¹

Vâsıf, “Sözün hayırlısı kısa ve faydalı olanıdır” prensibinden hareket etmiş, “konunun tafsilatı bundan önce ifade edilmişti, konuyla ilgili bilgiler mahallinde verilmiştir, tekrarı anlayış sahipleri için sıkıcı ve usandırıcı olacaktır” ve “gereksiz yere sözü uzatmaktan kaçınılarak özetlenmesi tercih edildi” diyerek üslûbunun gerekçelerini ortaya koymuştur.⁸² Diğer taraftan yazılmasını gerekli gördüğü hususlara geniş yer vermiştir. Mesela, sefir olarak Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi, Nemçe ve Prusya'ya gönderilen Resmî Ahmed Efendi ve Lehistan'a gönderilen Mehmed Ağa'nın takrirlerinin suretlerini ise aynen kaydetmekten kaçınmamıştır.⁸³

Başına mûrg âşiyânından külâh-ı devlet al.

(Akıllı isen Mecnûn gibi vahşi hayvan ve kuşların şâhi, padişahı ol; başına kuş yuvasından devlet külâhı al), beyitinde yer alan “Mecnûn gibi” ifadesi hem birinci mısraının sonunda hem ikinci mısraının başında kullanıldığında anlamı bozmamaktadır.

⁷³ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine, nr. 1406, 4a-4b.

⁷⁴ Başbakanlık Osmanlı Arsivi (BOA), *Bâb-ı Asafî Amedî Kalemi (A.AMD, 27/10; BOA, HH, 13135; “... orduda olan vak'anüvis vâk'a zabtına muvaffak olamıyor, Vâsıf orduya gitsün ...”*, bk. BOA, HH, 57475; Cevdet, *Tarih*, V: 115; Kütükoğlu, *Makaleler*, 118-119; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel), XXXI.

⁷⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 1-2, 578; Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, TSMK Hazine, nr. 1406, 5a.

⁷⁶ Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi*, (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001), 65-66.

⁷⁷ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1942), 167; BOA, HH, 11082.

⁷⁸ BOA, HH, 13274; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, 167.

⁷⁹ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), CCLXX.

⁸⁰ BOA, HH, 15595.

⁸¹ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, (Sarıkaya), 4). BOA, HH, 267/15595.

⁸² Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 3-4, 279-280, 325.

⁸³ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 120-126, 63-66, 138-142, 239-263.

B. Tarihi

Ahmed Vâsıf Efendi 1166-1219/1752-1805 yılları arasında Osmanlı devletinin yaklaşık 50 yıllık tarihini kaleme almıştır.⁸⁴ Onun tarihe dair yazdığı eseri, yaygın kullanımıyla *Vâsıf Târihi*, *Tarih-i Vâsıf* veya müellifinin isimlendirmesi ve daha doğru bir ifadeyle, *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr* olarak bilinmektedir.⁸⁵ Ancak bazı kataloglarda “*Zeyl li-Târih-i Enverî*”, *Zeyl-i Vâsıf*, *Zeylî'z-Zeyl li-Vâsıf* olarak, Arapça kataloglarda ise, “*ed-Dürri'l-Manzûm*” adıyla anılmaktadır⁸⁶. *Vâsıf Tarihî*'nin matbu kısmı, *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr* olarak isimlendirilmesi sebebiyle, sonraki yılları ihtiva edenler bir nevi onun zeyli gibi addedilmiştir.⁸⁷ Vâsıf, Osmanlı tarihinin uzun bir dönemini kapsayan bu eseri, kronolojik sıraya göre yazmamıştır. Muhtelif tarihlerde vakanüvislik görevinde bulunduğu esnada yazılmıştır. *Vâsıf Tarihî*'nin birinci cildi itibar edilen ve çalışmamıza konu olan 1166-1188/1752-1774 yılların kapsayan kısmını son vakanüvislik (1213-1219/1799-1805) görevi sırasında yazmıştır. Nitekim otuz sene önce 1186/1772 yılında Ruslarla Yergöğü'de yapılan barış görüşmelerinde imzalanan mazbatanın yanması sebebiyle, müzâkerelerle ilgili bilgileri hatırlarda kalanlara dayanarak kaydettiğini belirtmiştir.⁸⁸

Çalışmamıza konu olan Vâsıf'ın 1166-1188/1752-1774 dönemini ihtiva eden eserinin birinci cildi, Muharrem 1166/Ekim 1752'dan 1183/1769 yılına kadar, ikinci cildi ise, 1183/1769/70 bakiyyesinden Receb 1188/Kasım 1774 yılına kadar gelmektedir. Bu da III. Osman ile (1168-1171/1754-1757) III. Mustafa döneminin tamamını (1171-1187/1757-1774), I. Mahmûd ve I. Abdülhamîd dönemlerini kısmen içermektedir.⁸⁹ Eserin biri 1166-1183 (1752-1769) yıllarına ait Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Kitaplığı numara 1405'de kayıtlı, nesih hattıyla yazılmış 21 satır, 293 varaktan oluşan bir nüsha, diğeri 1183-1188 (1770-1774) yıllarına ait İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi 5972 numarada kayıtlı yine nesih hattıyla yazılmış 21 satır 249 varaktan oluşan bir nüsha olmak üzere iki yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıca yazma nüshalar dışında biri İstanbul ve ikisi Mısır'da basılmış üç matbu nüshası⁹⁰ daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1219/1804'te İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de; ikincisi, 1243/1827'de Bulak'da ve üçüncüsü Sadullah Sâid Âmedî Efendi tarafından tashih edilerek 1246/1830'da yine Bulak'da basılmıştır.⁹¹

1. Kaynakları

Ahmed Vâsıf'ın kaynakları arasında kendi gözlemleri, güvenilir kişilerin anlattıkları ve arşiv belgeleri yer almakla birlikte, çalıştığımız dönemle ilgili Seyyid Mehmed Hâkim, Çeşmî-zâde

⁸⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 578; Vâsıf'ın yazdıkları 1219/1805 yılına kadar gelmektedir. Dolayısıyla 1166/1752-1219/1805 arası yaklaşık 53 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Ancak bu süreçte 1193-1196 (1779-1781) ve 1201-1203 (1786-1788) dönemlerini ihtiva eden bölümleri eksiktir. Yazılmamış olma ihtimali olmakla birlikte, müsveddelerinin başkalarının elinde kalması veya 1215 (1801)'de evi ile yanmış olması da muhtemeldir.

⁸⁵ Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî, nr. 608, 4a; Ahmed Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr* (Sarıkaya), 448.

⁸⁶ İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-Arifîn Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, tsh. Kılıslı Rifat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 1. Baskı, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1, 183; *İzâbu'l-Mekânün fî'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zünûn*, tsh. M. Şerafeddin Yaltkaya-Kılıslı Rifat Bilge, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), 1, 451. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazıcıları* 365-366

⁸⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 509-510.

⁸⁹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CXIII.

⁹⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CXIV.

⁹¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CXIV-CXV.

Mustafa Reşid Efendi ve Sadullah Enverî'nin tarihlerini kaynak olarak kullanmıştır. Biz Vâsıf'ın bu kaynakları nasıl kullandığını örnekler üzerinden ele almaya çalışacağız.

1.1. Seyyid Mehmed Hâkim Efendi Tarihi

Ahmed Vâsıf Efendi'nin 1166-1180/1752-1766 yılları arası olayları için kullandığı tarihi kaynakların başında Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin (ö. 1184/1770) bugün *Hâkim Efendi Tarihi*⁹² olarak bilinen eseri gelmektedir.⁹³ Gençliğinde iyi bir medrese eğitimi almış olan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi başta vakanüvislik olmak üzere devletin muhtelif makamlarında çeşitli görevlerde bulunmuştur.⁹⁴ Yaklaşık on dört sene (1166-1180/1753-1766) vakanüvislik yapmış olan Hâkim, İzzî Süleyman Efendi'den sonra vakanüvislik görevine tayin edilmiştir. Seyyid Mehmed Efendi, 1166-1180 (1752-1766) yıllarını içine alan ve iki ciltten oluşan ve *Hâkim Efendi Tarihi* olarak isimlendirilen bir tarih yazmıştır.⁹⁵

Diğer taraftan *Hâkim'in Tarihi*'ni III. Selim'in isteği üzerine kendi üslubu ve tarih anlayışına göre yeniden yazmış olan Ahmed Vâsıf, Hâkim'in eserinin muhtevasına ve üslubuna yönelik bazı tenkitlerde bulunmuştur. Birçok tarihçi gibi Hâkim'in de, nakli tarihçilik geleneğine bağlı olarak olayları önemli önemsiz ayırımı yapmadan olduğu gibi aktardığını, hadiseler arasında sebep-netice ilişkisi kurmadığını, edebî maharetini ortaya koyma gayreti ile hakikati lafza feda ettiğini iddia etmiştir.⁹⁶ Ahmed Vâsıf'a göre, Seyyid Mehmed Efendi ilim irfan sahibi, yetenekli bir kişi olmasına karşın, telif konusunda yaya, bıyığı yeni terlemiş çocuk mesabesinde olduğundan yazdığı tarihin atama/tayin ve azillerden ibaret kaldığını, olayların gerçek sebeplerini ihmal edip, tarihini Evliya Çelebi gibi olayları abartılı anlatanların (kezzabın) kıssaları ve rivayetleriyle doldurduğunu ileri sürerek eleştirmiştir.⁹⁷ *Hâkim Tarihi*'ni, hırka-i şerif ziyaretleri, mevlid merasimleri, yangınlar, cami, kütüphane ve çeşme inşası gibi olaylardan ibaret olarak nitelendiren Vâsıf, bu eseri yeniden kaleme alarak istifade edilebilir hale getirdiğini iddia etmiştir.⁹⁸ Yeniden kaleme aldığı iki kocaman ciltten oluşan *Hâkim Efendi Tarihi*'ni gereksiz bilgilerden ayıkladığını herkesin anlayabileceği tarzda, dört ay gibi kısa bir sürede yeniden kaleme aldığını belirtmiştir.⁹⁹

1.1.1. Hâkim Tarihi'ni Kullanma Usulü

Vâsıf'ın kısalttığı/özetlediği konuların başında yukarıda da belirtildiği gibi tarihin esas konusu olarak görmediği her sene Şevval ayında yapılan tayin ve tevcihler, surre gönderilmesi,

⁹² Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin *Tarihi*'ni yayına hazırlayan Tahir Güngör *Hâkim Efendi Tarihi* olarak, bk. Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*, 1. baskı, I-II, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019); merhum Kütükoğlu ise *Hâkim Tarihi* olarak isimlendirmiştir, bk. Bekir Kütükoğlu, *Makaleler*, 139.

⁹³ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CIV-CXXX.

⁹⁴ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, LVII-LX.

⁹⁵ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, LXIII.

⁹⁶ Kütükoğlu, "Vekâyi'nüvis" *Makaleler*, 142-143; Mücteba İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 189-190.

⁹⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 2-3.

⁹⁸ Kütükoğlu, *Makaleler*, 142-143; İlgürel, "Hâkim Mehmed Efendi", 15: 189-190; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 2-3. Nitekim Cevdet Paşa'ya göre de tarihin esas mevzu, ibret alınacak ve faydalı olacak doğru bilgileri vermektir. Yoksa her sene yaz ve kış mevsiminde tekrar edilen nakl-i hümayûn, donanmanın Akdeniz'e çıkarılması, üç ayda bir askerinin mevâcibinin verilmesi, her sene yapılan tevcihât ve hırka-i şerif ziyaretleri gibi hususlar değildir. Bunların tarihî bakımdan kıymet ifade edecek bir tarafı varsa yazılması gerektiği kanaatindedir, bk. Cevdet, *Tarih*, I: 14-15.

⁹⁹ Ahmed Vâsıf, *Mebâsinü'l-Âsâr*, TSMK Hazine, nr. 1406, 4b-5a; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 1-2; 281-282, 326.

sahil saraydan kışlık saraya nakil, mevâcib dağıtılması, hırka-i şerif ziyareti, mevlid, bayramlaşma ve merasimler, donanmanın Akdeniz'e gitmesi-dönmesi, gibi hususlar gelmektedir.¹⁰⁰

Vâsıf'ın Yaptığı İhtisar ve Hazifler

Tevcihatla ilgili bilgilerde ihtisarına örnek,

[VT] Ba'zı tevcîhât

Evâsıt-ı saferde Karaman Vâlîsi Vezîr Sa'deddîn Paşa 'azl ve Rakka Eyâleti'ne nakl olunup, selefi Çelik Paşa, Karaman Eyâleti ile şâdân ve Zaralı-zâde Feyzullah Paşa, Vâlî-i Van ve sâbıkı Vezîr Mustafa Paşa, Eyâlet-i Diyârbekir ile memnûn-i lutf-i Pâdişâh-ı zemân oldu.¹⁰¹

[HT] Tevcîhât-ı vüzerâ ve gayrân

Sene-i merkûme mâh-ı saferi evâsıtında Karaman Vâlîsi Vezîr Sa'deddîn Paşa 'azl ve Rakka Vâlîsi Vezîr Çelik Mehmed Paşa'ya tevcîh ve Sa'deddîn Paşa'ya Rakka Eyâleti tevcîh buyuruldu. Ve Zaralı-zâde Feyzullâh Paşa, Eyâlet-i Diyârbekir'den 'azl ve Van Eyâleti tevcîh ve sâbıkı Vezîr Mustafa Paşa'ya Eyâlet-i Diyârbekir bâ-hatt-ı hümâyûn-i şevket-makrûn tevcîh buyuruldu. Ve Süleymâniyye'den Girîdî Ahmed Efendi'ye Kazâ-i Haleb ve İshâk-zâde Feyzullâh Efendi'ye Üsküdar Mevleviyyeti bâ-hatt-ı hümâyûn tevcîh buyuruldu.

Ve bu esnâda Vezîr İsmâ'il Paşa'nın mukaddemâ Vezâret'i ref' ve tenkîl olunduğu makâlesinde zikr u tafsîl olunmuş idi. Vezâret'i ibkâsıyla Avlonya tevcîh ve cerâyim-i güzeştesine kalem-i 'afv keşîde buyuruldu. Ve Çıldır Vâlîsi Hasan Paşa'ya dahi rütbe-i Vezâret i'tâsıyla kadr ü şânı terfî' buyuruldu.¹⁰²

Mevâcib dağıtılması konusundaki ihtisarına ve tarihleri farklı kaydetmesine örnek,

[VT] İhrâc-ı mevâcib

Cumâdelûlânın yirmi dördüncü salı günü sunûf-i askerinin bir kıst mevâcibleri Dîvân-ı hümâyûn'da kabzına me'mûrlara i'tâ olunup, devr 'akabinde Silahdâr Ağa vesâtatıyla şeref-vürûd eden teşrifât Sadr-ı cemilü's-sıfâtı hâyiz-i kıst-ı evfâ-yı meserrât eyledi. Paşa, Vâlî-i Van ve sâbıkı Vezîr Mustafa Paşa, Eyâlet-i Diyârbekir ile memnûn-i lutf-i Pâdişâh-ı zemân oldu.¹⁰³

[HT] İhrâc-ı mevâcib-i kıst be-tavâ'if-i askeriyye hükmü'l-mu'tâd

Yine sene-i merkûme mâh-ı cumâdelûlânın on dokuzuncu sülesâ günü Dîvân-ı hümâyûn'da tavâ'if-i askeriyyenin müstehak oldukları bir kıst mevâcibleri Hazîne-i 'âmire'den ihrâc olunup, herkes havsala-i istihkâkına göre mevâcib-i mezkûreyi i'tâ ve tevzî'de hisse-yâb-ı nevâl-i zülâl-i ihsân-ı Pâdişâhî olmuşlardır.

Hakk Te'âlâ dâ'imâ bu güne 'atâyây-ı cezîle ile cümle kulların mesrûr u mecbûr etmeğe muvaffak u meysûr eyleye, âmîn.

Mevâcib-i mezkûrenin ihrâcı gününden Sadrı'zam ve Müşîr-i efham devletlü Ebu'l-mevâhib Mehmed Râgıb Paşa hazretleri kapuda tevzî' u taksîm ve i'tâyâ şurû' ve sebt günü hitâm-ı devrde mahz-ı kerem ve nevâziş-i Sadr-ı kerîm için 'âdet-i seniyye-i hazret-i Cihân-dârî

¹⁰⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 3-4.

¹⁰¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 205.

¹⁰² Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 2, 1037-1038.

¹⁰³ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 175.

ve deydene-i kadîme-i zât-ı Şehriyârî üzere hatt-ı şerîf-i 'inâyet-redîf ve bir sevb-i semmûr-i mûcibü's-sürûr ve hançer-i mücevher ile 'izzetlü Silahdâr-ı hazret-i Şehriyârî Ağa cenâbları Bâb-ı Sadrı'zamî'ye müteşerrifü'l-vürûd ve de'b-i kadîm üzere istikbâl ve 'alâ-vechî'l-ibcâl kırâ'at-ı hatt-ı şerîf-i 'inâyet-redîf ve taraf-ı hazret-i Sadrı'zamî'den Ağa-yı mûmâ ileyh hazretlerine ferve-i semmûr ve 'atıyye-i cezîle ve esb-i mükemmel ü müzeyyen ve levâhikât ve etbâ'ına dahi sürreler ve hila'-i seniyyeler iksâ ve ihsânıyla îfây-ı tevâfûr-i ibtihâc ü sürûr buyuruldu.

Bu mevâcib ihrâcî dîvânında Lehlü tarafından mahsûs hediyyesi ile nâme-res-i müte'ayyin elçisi rikâb-ı hümâyûna ruh-sûde-i darâ'at olup, 'âdet-i kadîme üzere Dîvân-ı hümâyûn'a getirülüp, rikâb-ı hümâyûna rû-mâl ve nâme ve hedâyâsın 'âdet üzere nihâde-i ma'raz-ı darâ'at eyledi.¹⁰⁴

Yer ve şahıs isimleri, lakaplar, vefatlara ilişkin yaptığı haziflere örnek,

[VT] Vukû'-i harîk

Şa'bân-ı şerîfin yedinci Pazar gicesi sâ'at birde Ayvan-serây kapusu dâhilinde âteş zuhûr edüp, imdâd-ı rûzgâr ile şerâre-pâş-ı etrâf ve ihrâk-ı büyût-i esâfil ü eşrâf edüp, ne hâl ise mündef' ve o beliyeye-i hâtır-hırâş zâ'il ü mürtefi' oldu.¹⁰⁵

[HT] Vukû'-i harîk der-Ayvanseray

Yine sene-i merkûme şa'bânü'l-mu'azzamın yedinci bâzâr gicesi sâ'at birde iken bi-emrillâhi Te'âlâ hısn-ı İstanbul'un bâb-ı Ayvanseray dâhilinde âteş zuhûr edüp, bir bakkâl dükkânına karîb funda ta'bir olunan süpürge çalısına âteş isâbet etmekle der-'akab bakkâl dükkânına yapışup, giderek şiddet-i rûzgâr ile bir ucu Dırağman Câmi'î semtinden bâb-ı Balat'a karîb lonca yerine müntehî ve bir ucu taşrasından dahi zuhûr etdiği mahalle dek ve Balat Câmi'î'ne müntehî vâfir hâne ve dekâkin muhterik olup, ne hâl ise bi-'inâyetillâhi Te'âlâ muntafi' oldu.¹⁰⁶

Hâkim Tarihi ile *Vâsıf Tarihi* arasında yaptığımız karşılaştırmalardan Vâsıf'ın, bazı şahıs biyografilerine, askere maaş verilmesi (mevacib), huzur derslerine dair bir kısım bilgilere yer vermediği, Hâkim'in uzun uzadıya anlattığı tevcihat bahislerinde önemli ölçüde ihtisarda bulunduğu, yangınlar, bayramlaşma, hırka-i şerif ziyareti, saray merasimleri ve vefeyata ilişkin konuları da özetlediği açıkça görülmektedir. Ayrıca kaynağından farklı olarak hem eserinin hacmini artıracığı hem arşivde zaten mevcut olduğu düşüncesiyle hatt-ı hümâyûn, ferman, mektup ve tahrirat gibi belge suretlerini kaydetmemiştir.

Vâsıf Tarihi ile *Hâkim Tarihi* mukayesesinde görülen tarih farklılıklarının daha çok vefat, tayin, görevden azledilme, surrenin hareketi, donanmanın gönderilmesi, askerinin maaşlarının

¹⁰⁴ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 2, 903-904.

¹⁰⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 56.

¹⁰⁶ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 265.

ödenmesi gibi olaylara ilişkin olduğu, bu farklılıkların da birkaç istisna dışında aynı ayın farklı günleri şeklinde olduğu görülmektedir.¹⁰⁷

Şahıs isimleri ve nispetlerde yaptığı ihtisara örnek,

[VT] ‘Ulufeciyân-ı Yemîn,
Bektâş Efendi'ye,¹⁰⁸

[HT] ‘Ulûfeciyan-ı Yemîn Kitâbeti, sabıkâ Büyük Kal'a Pâyesi
olan Haleb Vâlîsi Dîvân Efendisi Bektâş Efendi'ye müceddeden
tevcîh.¹⁰⁹

Vâsıf'ın *Hâkim Tarihi*'nde uzun uzadıya anlatılan sultan çocuklarının doğum, düğün, nişan merasimlerine bazen yer vermemiş bazen de kısaca değinmiştir.¹¹⁰ Mesela Âyişe sultanın kızı Hanım Sultan'ın evliliğine dair olay, Vâsıf ile Hâkim'in olaylara yaklaşımını ve anlayış farklılıklarını göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

[VT] Lâhika

‘İsmetlu ‘Âyişe Sultân hazretlerinin kerîmeleri Hânım Sultân mukaddemâ Nûri Bey'e ‘akd ü tezvîc ve işbu **şevvâl gâyetinde** maslahat-ı zifâf tervîc olunup, müşârun ileyhâya dahi alay tertîb ve vâlide-i muhteremeleri serâyında şevher-i pâkize-güherleriyle ictimâ'ları tasvîb olundu.¹¹¹

[HT] Zikr-i alay-ı vâlây-ı ‘arûs-i Hânım Sultâr kerîme-i şehîme-i hazret-i ‘A’îşe Sultân *dâme ‘İsmetühâ*

Yine **sene-i merkûme mâh-ı şevvâlül-mükerreminin yirmi beşinci hamîs günü** bundan akdem ‘alâ-vetîretül-icmâl zikri mürûr eden devletlü ‘Â’îşe Sultân hazretlerinin kerîme-i **şehîmelerin çırâğ-efrûhte-i hazret-i Şehriyâr-i ‘âlem olan Haremeyn Mütevellîsi** Nûri Mehmed Emîn Efendi'ye nâm-zedî-i ‘akd-i izdivâc ile kadrlerin resîde-i küngüre-i tâk-ı itilâ buyurmuşlar idi.

Târîh-i merkûmda be-resm-i kadîm ve de’b-i müstedîm alay-ı ‘arûs-i mekârim-me’nûs-i vâlâ tertîb olunup, ibtidâ dâmâd-ı Sultân-ı ‘*alîyyetü’s-şân* efendi cenâbları Sadrı’zam ve Vekîl-i efham devletlü, Ebu'l-mevâhib Mehmed Râgîb Paşa hazretlerinin şeref-i dâmen-bûsî-i mekârim-me’nûslarıyla müteşerrif ve bir sevbi semmûr-i mücibü’s-sürûr ile tekrîm, ba’dehû Sultân-ı ‘*alîyyetü’s-şân* hazretlerinin serâylarına râhî ve Hânım Sultân'ın alay ile şeref-i kudûmlarına muntazır oldular. Tertîb olunan alay budur ki, zikr olunur.

İbtidâ dört nefer Muhzır Ağa kapu-kethudâları, ba’dehû Kulaguz Çavuş sonra Dîvân-ı hümâyûn çavuşları ve Vezîr ağaları ve gedüklü zu’amâ ve çavuşlar kâtibi ve emîni, ba’dehû selâtîn cevâmî’i kâtibleri ve mütevellîleri, sonra Haremeyn Mukâta’acısı ve Muhâsebecisi ve Müfettişi Efendi, ba’dehû sağdıç Râmî Paşa-zâde Mustafa

¹⁰⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CXXVII-CXXX.

¹⁰⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*,35.

¹⁰⁹ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 145.

¹¹⁰ Geniş bilgi için bk. Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CXLII-CL; Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CXI-CXVIII.

¹¹¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 159.

Beyefendi, ba'dehû selâtın-i 'aliyyetü's-şâ hazerâtının helvacılar kethudâları, ba'dehû selâtın kethudâları, ba'dehû Teşrifâtü Efendi, sonra sîm hâlis nahıllar tersânelü neferâtı ile cümle dâl-fes, ba'dehû Hânım Sultân arabası, ba'dehû selâtın-i 'aliyyetü's-şân arabaları, sonr[a] bir 'aded yedek arabası, ba'dehû kayınpederleri makâmında olan Vezîr Mehmed Paşa'nın kethudâları ve Dîvân Kâtibi Efendi, ba'dehû Mehter-hâne-i Âsafî, ba'dehû cevârî arabaları idi.

Ertesi cum'a selâmlığı Zeyrek Câmi'ine tenbîh olunup şevketlü, kerâmetlü Şehriyâr-i 'âlem hazretleri ba'de edâ-i sâlât-ı cum'a Sultân-ı 'aliyyetü's-şân hazretlerinin serâyalarını teşrif ve Vezîr silahdâr Mehmed Paşa ve Dâmâd Efendi şeref-i bagal-gırî-i hümâyûn ile müteşerrif ve zemînden pâye-i nerdübân ve sahn-ı serâ dîbâ ile ferş olunup, sâ'ir merâsim-i istikbâl ve levâzım-ı tefhîm ü ta'zîm ve ibcâlleri edâ ve tekmilinde bezl-i tâb ü iktidâr buyuruldu.¹¹²

Vâsıf'ın Mealen Aktardığı Olaylar

[VT] Sâbıkâ Bosna Vâlisi Vezîr Mehmed Paşa'dan ehâlî-yi Bosna iştikâ edüp, Vezâret'i ref ve Resmo'ya iclâ olunmuşidi. Mezâlim ü te'addiyâtı derece-i 'afvı tecâvüz eylediğine binâ'en, emr-i kazâ-mazâ ile izâle olunup, ser-i felâket-zedesi mevzû-i 'ibretgâh-ı a'lâ vü ednâ kılındı.¹¹³

[HT] Vürûd-i ser-i maktû-i Vezîr Mehmed Paşa Vâlî-i Bosna-i sâbık

Sene-i merkûme zilka'desinin evâsıtında bundan akdem Bosna Vâlîsi olan Vezîr Mehmed Paşa ki, merhûm Hekîm-başı-zâde 'Ali Paşa'nın etbâ'ından olup Devlet-i 'aliyye'de Çavuş-başılık ve sâ'ir hıdemâtda bulunmağla, rütbe-i Vezâret itâ olunmuşidi. Bosna Eyâleti buna tevcih olunup, birkaç sene Eyâlet-i Bosna'da imrâr-ı vakt ve giderek hılâf-ı rızây-ı hazret-i Şehriyârî fukarâ vü zu'afâyâ zulm ü te'addîsi haddi mütecâviz olup, kirâren ve mirâren Bosna ehâlîsi fukarâları Âsitâne-i sa'âdet'e gelüp, rikâb-ı hümâyûna bî'd-defe'ât ref'i ruk'a-i iştikâ' eylediklerinde ve vürûd eden 'arz ve mahzarlar te'âkub ve kesreti ile dahi inâre-i gazab-ı Pâdişâhî'ye sebep ve mûmâ ileyhe gereği gibi tenbîh ü tahzîri hâvî evâmir-i celîle ısdâr ve bu bâbda îkâz ve fukarâdan aldığı mezâlîmi istirdâd bâbında kemâl-i tahvîf ü terhîb olunmuşiken, niçe dürlü a'zâr-ı vâhiye ile yine râh-ı hılâfa sâlik olup; şevketlü, kerâmetlü Şehriyâr-i 'âlem-penâh edâmallâhu şevketehû ilâ-yevmi't-tenâ efendimiz

¹¹² Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 810-811.

¹¹³ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 202.

[VT] Re'âyâ ve ehl-i zimmet bir zemândan berü tecâvüz-i had ile elbiselerine zînet verdikleri ve İslâm'a mahsûs siyâb ile bî-edebâne hareket eyledikleri ma'lûm olup, tâyife-i mesfûreye tavr-ı kadîmleri üzere ta'yîn-i siyâb ve mürtedi' olmayanları müstehakk-ı darbu'r-rikâb olmak evâmiri, lâzım gelenlere tenbîh ü işrâb olundu.¹¹⁵

[VT] Âmeden-i hazîne-i Mısıryye

Beher sâl cânib-i Mısır'dan irsâli mu'tâd olan hazîne mashûben bi's-selâme Üsküdar'a geldiğini, muhâfazasına me'mûr ümerâ-yı Mısıryye'den sâbık Mısır Defterdârı Yûsuf Bey Bâb-ı 'âlî'ye gelüp, ihbâr ve huzûr-i Sadr-ı mekârim-kârda mûmâ ileyh ve ma'yyetinde olan Mısır ocağları zâbitânı telebbüs-i hila' ile kesb-i mübâhât ü iftihâr ve fi'l-hâl bir kıt'a çekdirme Üsküdar'a gönderilüp, me'mûrlar hazîneyi tahmîl ve Alây Köşkü altından imrâr ile Hazîne-i 'âmire'ye tavsîl eylediler.¹¹⁷

Vâsıf'ın *Hâkim Tarihi*'nin hemen hemen üçte ikisine (%70)¹¹⁹ yer vermediği dikkate alındığında, bire bir aynen naklettiği olaylara ilişkin örnek bulmak mümkün değildir.

Vâsıf'ın tarih ve isimlerde yaptığı yanlışlıklara örnek,

[VT] ... sâbıkâ Mekke-i mükerreme Kadısı Feyzullah Efendi Kazâ-i İstanbul ile nâyil-i

hazretlerinin zulm-i 'ibâdullâha bir vechile rızây-ı hümâyûnları olmadığı ma'lûm-ı cümle-i enâm iken bu gûne isrâr-ı zulm ü tuğyânı cezây-ı sezâsını tertîbe bâ'is ü bâdî ve mukaddemâ Eyâlet-i Bosna'dan 'azl ve Resimo Cezâresi'nde ikâmeti fermân buyurulmuş idi. Bi-hükmi-i takdîr-i ezeli irsâl olunan emr-i 'âlî mücebince mazmûnu icrâ ve ser-i maktû'u mübâşir yediyle Âsitâne-i sa'âdet'e getirülüp, Bâb-ı Serây-ı 'âmire'ye vaz' ve âhara mücib-i i'tibâr u istibsâr kılındı.¹¹⁴

[HT] Ve re'âyâ makûleleri al çuka ve şâlî ve kürk cinsinden kâkum ve semmûr ve karsak geymeyüp ve sarı mest pabuc dahi geymeyüp, libâs-i ehl-i İslâm'a şebîh elbiseden ihtirâz ve kadîmî ehl-i zimmet olan re'âyâ ne şekil üzere iseler o yolca olup, ziyî-isûretlerinde tefâhurgûne hadlerinden mütecâviz eşkâlden ihtirâz üzere kendi tavrlarında müte'eddib olmalarıçün tenbîh ü te'kid olundu.¹¹⁶

[HT] Âmeden-i Hazîne-i Mısır ber-vech-mu'tâd

Yine mâh-ı merkûmun yirminci çehârşenbih günü beher sâl irsâli mu'tâd olan Mısır Hazinesi selâmet-i kâmile ile Âsitâne-i sa'âdet'e vâsıl olup, Hazîne Beyi ta'bir olunan ümerâ-i Mısıryye'den Defterdâr-ı sâbık Yûsuf Bey Üsküdar'a vusûlünden üç gün mukaddem, hazîne ma'yyetinde olan ocaklar zâbitleri ve mîr-i mûmâ ileyh in âdemleri 'âdet-i me'lûfe üzere vusûl, hazîne haberiyle kapuya gelüp, pîş-gâh-ı hazret-i Sadrı'zamî'de hil'atleri ilbâs ve yevm-i mezkûrda ta'yîn olunan çekdirme sefinesiyle hazîne dahi Üsküdar'dan Âsitâne'ye 'ubûr ve sâ'at altıda 'âdet üzere Alay Köşkü pîş-gâhından mürûr eyledi¹¹⁸

üçte ikisine (%70)¹¹⁹ yer vermediği dikkate alındığında, bire bir aynen naklettiği olaylara ilişkin örnek bulmak mümkün değildir.

Vâsıf'ın tarih ve isimlerde yaptığı yanlışlıklara örnek,

[HT]... sâbıkâ Mekke-i mükerreme Kadısı Feyzullâh Efendi-zâde **Sa'deddîn Efendi**

¹¹⁴ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 2, 1025-1026.

¹¹⁵ Sağlam, *Mebâsinî'l-Âsâr*, 48.

¹¹⁶ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 221.

¹¹⁷ Sağlam, *Mebâsinî'l-Âsâr*, 27.

¹¹⁸ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 95.

¹¹⁹ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CXXIX.

e'azz-i me'mûl ve sâbikâ Mekke-i mükerrerme Kadısı **Mehmed Efendi-zâde Feyzullah Efendi**, mu'âhhar târîh ile İstanbul Pâyesi'ne irtikâ ve sâbikâ Âmid Kadısı Mehmed Kemâleddin Efendi Mısır-ı Kâhire hükûmetiyle kesb-i maksûd ü münâ eyledi.¹²⁰

hazretlerine İstanbul Kadılığı bâ-hatt-ı hümâyûn-i 'inâyet-meşhûn tevcih buyurulup ve sâbikâ Mekke-i mükerrerme Kadısı Mehmed Efendi-zâde Feyzullâh Efendi'ye İstanbul Kazâsı Pâyesi ve sâbikâ Âmid Kadısı Mehmed Kemâleddin Efendi'ye almış yedi receb-i şerîfi gurresinden zabt eylemek üzere Mısır-ı mahrûse Kazâsı bâ-hatt-ı hümâyûn-i şevket-makrûn tevcih ü 'inâyet buyuruldu.¹²¹

Öte yandan merhum Bekir Kütükoğlu da *Hâkim Tarihi'nin* birinci cildi ile *Vâsıf Tarihi*'ni kısmını karşılaştırarak her iki kaynak hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.¹²² Bu karşılaştırmada *Vâsıf Tarihi*'nin vefeyât bahisleri içinde yer alan biyografiler ile kendi duydukları ve gördüklerine dayanarak aktardığı bilgilerin orijinal olduğunu, bu yönüyle *Hâkim Tarihi*'ni tamamladığını da belirtmekle birlikte,¹²³ Vâsıf'ın, *Hâkim Tarihi*'nin muhtevasını bir esasa ve usule bağlı kalmadan dikkatsiz, gelişi-güzel haziflerde bulunarak ve ifadeleri anlaşılabilir hale getirerek, bazen kaynağı ile çelişki oluşturacak tarzda ihtisar ettiği kanaatine varmıştır.¹²⁴ Biz de yaptığımız mukabeleden bu tespitlerin doğru olduğu kanaatine vardığımızı ifade etmeliyiz. Ayrıca Seyyid Mehmed Efendi'nin *Tarihi*'ni bir kaynaktan değil, tamamen resmî belge ve evraklar ile kendi bilgi ve müşahedelerine dayanarak telif ettiğinden bu yönüyle bakıldığında ihtiva ettiği bilgilerin orijinal olduğunu söylemek mümkündür.¹²⁵ Aynı zamanda Vâsıf'ın geniş ölçüde ihtisarda ve haziflerde bulunarak bazı olayların tarihlerini zikretmemesi, bazen kaynağı ile çelişkili bilgiler vermesi de dikkate alındığında, öncelikle *Hâkim Tarihi*'ne başvurmanın zarureti daha iyi anlaşılacaktır.¹²⁶ Bununla beraber Vâsıf'ın *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr* adıyla kaleme aldığı tarihinin göz ardı edilmesinin de bir eksiklik olacağını belirtmek isteriz.

1.1.2. Vâsıf'ın Orijinalitesi

Vâsıf'ın *Hâkim Tarihi*'ni kısaltarak ve özetleyerek dört ay gibi kısa bir sürede yeniden kaleme alması birçok bilginin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşım da birtakım olayların anlaşılmasını şüphesiz zorlaştırmıştır. Ancak iki eser arasında tespit edilen tarihler ve bilgilerdeki farklılıkların şüphesiz yanlış olma ihtimali bulunmakla birlikte, Vâsıf'ın bu bilgileri başka kaynaklardan almış olma ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Zira *Hâkim Tarihi*'nde geçen Yenişehir-i Fener kazasına atanan Resul-zâde es-Seyyid Ahmed Baîş Efendi ile ilgili bilgi Vâsıf tarafından düzeltilerek Yaîş şeklinde kaydedilmiştir. Yine *Hâkim*'de geçen Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel Nâilî Abdullah Efendi'nin isminin Vâsıf tarafından yanlış olarak Nâyilî şeklinde yazıldığı belirtilmesine karşılık bu ifadenin her iki şekilde de imlası bulunmaktadır. Dolayısıyla bu iki basit

¹²⁰ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 24.

¹²¹ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, 78.

¹²² Kütükoğlu, *Makaleler*, 146-194.

¹²³ Kütükoğlu, *Makaleler*, 189-194.

¹²⁴ Merhum Kütükoğlu Matbaa-yı Âmire 1219 baskısının 89. sayfasına kadar, — ki bu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine nr 1405'de kayıtlı bulunan yazma nüshanın da 78a varacağına karşılık gelmektedir— karşılaştırmıştır. Kütükoğlu, *Makaleler*, 149-172.

¹²⁵ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CL-CLII.

¹²⁶ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CXXIX.

örnek bize iki kaynak arasındaki isim ve benzeri farklılardan hareketle *Hâkim Tarihi*'ndeki bilgileri Vâsıf'ın yanlış aktardığı hükmüne varamayacağımızı göstermektedir.¹²⁷ Ayrıca Vâsıf'ın kaynaklarında bulunmayan önemli şahısların biyografileri ve haleflerinin ulaşamadığı bilgileri de ilâve ederek, eserini telif ettiğini de belirtmektedir.¹²⁸

1. 2. Çeşmî-zâde Tarihi

Çeşmî-zâde Mustafa Reşid Efendi (ö. 1184/1770), Seyyid Mehmed Hâkim'den sonra 3 Aralık 1766'da vakanüvisliğe tayin edilmiş ve yaklaşık bir buçuk yıl bu görevi devam ettirmiştir. Mustafa Reşid Efendi'nin vakanüvis olduğu 1180/1766 tarihinden 1182/1768 tarihine kadar meydana gelen olayları kaydettiği *Çeşmî-zâde Tarihi*, Vâsıf'ın 1180-1182/1766-1768 dönemi kaynaklarındandır.¹²⁹

1.2.1. Çeşmî-zâde Tarihi'nde Yaptığı Tasarruflar

Ahmed Vâsıf, Hâkim'in ardından Çeşmî-zâde ve Mûsâ-zâde'nin vekâyinâmelerini de gereksiz bilgileri çıkararak tarihine ilave edeceğini ifade etmektedir.¹³⁰ Nitekim *Çeşmî-zâde Tarihi*'ni, de *Hâkim Tarihi*'nde takip ettiği yöntemle gereksiz gördüğü bilgilerden ayıklayarak, güzel bir tarz ve üslup ile kaleme aldığını belirtmektedir.¹³¹

Vâsıf'ın *Çeşmî-zâde Tarihi*'ndeki bilgileri aktarırken yaptığı hazif ve ihtisar

[VT] Tevcihât-ı 'ilmiyye
Bursa Kazâsı, sâbıkâ Üsküdar
Kadısı Hâfiz İbrâhîm
Efendi'ye ve Şâm Kazâsı,
sâbıkâ Kudüs Kadısı Sır-
kâtibi es-Seyyid 'Ömer
Efendi'ye tevcih olundu.¹³²

[ÇT] Nasb-ı kâdî-i Bursa ve Şam ve gayrân
Mekke-i mükerreme pâyesi ile Bursa kadısı hâlen Emîn-i
fetvâ Bâbî-zâde es-Seyyid Abdullah Efendi tekâmîl-i müddet
etmekle sene-i merkûme zilka'deti's-şerîfesi guresinden
ma'zûl olup, kaza-i mezbûr mahreç ma'zullerinin akdemi
sâbıkan medîne-i Üsküdar kadısı Hâfiz İbrahim
Efendi'ye ve Dimeşku's-şam kazası sene-i âtiye şehri-
rebî'ulevvelî guresinden sâbıkan Kuds-i şerîf kadısı
Kâtibü's-sır es-Seyyid 'Ömer Efendi'ye ve Sofya kazası
sene-i merkûme zilhicce guresinden sâbıkan Serâ-yı Bosna
kadısı Kıbrısî İbrahim Efendi'ye ve Erzenurum kazası sene-i
âtiye muharremü'l-harâmı guresinden bâ-hareket-i dâhil
Dersiyye-i İsmail Efendi müderrisi Üsküdârî es-Seyyid
Abdülbâkî Efendi'ye tevcih buyuruldu.¹³³

Vâsıf'ın ihtisarına örnek,

[VT] Sûhten-i kalyon

Kışla sefâyininden biri Bağçe-kapusu'yla
Galata beyninde lenger-endâz-ı istikrâr ve
hübûb-i bâd-ı muvâfaka talebkâr iken, sâ'at
altıda bi-kazâ'illâhî Te'âlâ derûnundan âteş
zuhûr edüp, yerinden hareket ve Galata
önünde merbût ba'zı kebîr kayıklara

[ÇT] Suhten-i Kalyon-i mîrî ve keştihâ- yı diğeri

Mâh-ı şa'bânül-mu'azzamın yedinci gicesi saat
altı buçukda iken Bağçe-kapusu ile Galata
beyninde lenger-endâz olan beylik kalyon -
ki ber-mu'tâd-ı kadîm kışlaya ta'yîn olunup,
azîmet üzere idi- derûnundan âteş-i tünd ü

¹²⁷ Tahir Güngör, *Hâkim Efendi Tarihi*, 1, CXXX.

¹²⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 3-4, 325-326, 577-578.

¹²⁹ Bekir Kütükoğlu, "Çeşmî-zâde Mustafa Reşid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 289-290.

¹³⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 282.

¹³¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 3, 311.

¹³² Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 288.

¹³³ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 22.

musâdefet ile birkaçını ihrâk ve o mahalden iftirâk ile **Cübb-i 'Ali ile Tüfeng-hâne arasında olan Yehûd hânelere iltisâk ve ol hâneleri ve Cübb-i 'Ali Çarşusu'nu bi'l-küllüyye sûzân** ve isâbet-i nâr havfından alarga olan küçük kayıklar Halîc-i İstanbul'un her tarafına müteferrik ve perîşân ve şiddet-i hevâ ve telâtum-i deryâ ekserîsini ifnâ eylediğinden gayri birisi Tersâne önünden mürûr ile Tersâne Serâyı [M1 284] Kasrı'nı yakup, dehşet ilkâ ve altı sâ'atden sonra 'avn-i İzed-i biçûn ile bu hâlet-i garîbe sükûn buldu.¹³⁴

serkeş zuhur edüp, giderek demirlerinin ipleri muhterik oldukda yerinden hareket ve yanarak yürüyüp, Galata önünde merbût olan çekeleve ve şayka ta'bîr olunan kebîr kayıklara çatup, birkaçını ihrâk eyledikten sonra bi-emrillâhi Te'âlâ ol mahalden dönüp, âheste âheste **Cibâli ile Tüfeng-hâne arasında olan Yehûdi hânelere yanaşup, ol hâneleri ve Cibâli Çarşusunu bil-cümle ihrâk eyledi.** Ve Galata önünde yakdığı kayıklardan birine sirâyet ile muhterik olan altı yedi aded kayıklar -ki sâ'irlerine dahi isâbet-i nâr havfından iskelelerden alarga etmiyler idilodos havası ile rüzgârın önüne düşüp, her biri **Halîc-i İslambol'un bir tarafına müteferrik ve münteşir oldular.** Bazısı Azeb-kapusunu ve Dîvânihâne karşusunda ve bazısı dahi Ayvansaray mehâzisinde ve sâ'ir mahallerde yanup, birisi dahi **Tersâne-i âmire önünde mürur ve Tersâne Sarayı kasrını bilküllüyye ihrâk edüp, beş altı saat mikdânı müddetde cümlesi mahv ü müzmahil oldu.**¹³⁵

Vâsıf'ın bilgileri hafzetmesine örnek,

[VT] Mâh-ı mezbûrun on beşinci günü Selânik Kazâsı, Dürrî-zâde mahdûmu Mehmed Tâhir Efendi'ye ve Halebü's-şehbâ, Kethudâ-zâde Mehmed Sâdik Efendi'ye ve İzmir, Hekîm-başı Sa'îd Efendi-zâde İbrâhîm Nedîm Efendi'ye tevcih olundu.¹³⁶

[ÇT] Selânik kazâsı sene-i âtiye şehr-i Rebî'ulevvelî guresinden Dârü'l-hadîs-i Süleymâniye müderrisi Şeyhülislâm-ı sâbık Dürrî-zâde Efendi mahdumu Mehmed Tâhir Efendi'ye ve halebü's-şehbâ kazâsı sene-i âtiye şehr-i Ribî'ulâhırî guresinden Süleymâniye müderrisi Kethudâ-zâde Mustafa Sâdik Efendi'ye ve İzmir kazâsı dahî sene-i âtiye şehr-i Rebî'ulâhırî guresinden Süleymâniye müderrisi Hekimbaşı Mehmed Sa'îd Efendi-zâde İbrâhîm Nedîm Efendi'ye tevcih ve üç koldan hareket eden gürûh-i müderrisîn-i kirâm dâîlerine rüûsları i'tâ ile terfih buyuruldukta, her biri duâ-yı pâdişâh-ı enâm ...¹³⁷

Vâsıf'ın Olayları Bir Başlık Altında Toplaması

Vâsıf Çeşmî-zâde'nin ayrı ayrı başlıklar altında anlattığı olayları tek bir başlık altında birleştirerek kaydetmiştir. Bununla ilgili hayli örnek bulunmaktadır.

Mesela Gürcistan seferine ilişkin Çeşmî-zâde'nin “Tafsîl-i vekâyi'-isefer-i Gürcistan,” “Serasker şuden-i vâlî-i Çıldır Hasan Paşa be-sefer-i Gürcistan,” “Sûret-i hatt-ı hümayûn-i itaat-makrûn,” “Reften-i Hasan Paşa be-memleket-i Gürcistan ve musahhar geşten-i bazı kal'ahâ,”

¹³⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 284.

¹³⁵ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 10-11.

¹³⁶ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 292.

¹³⁷ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 30.

“Azîmet kerden-i Hasan Paşa be-feth-i kal'a-i Suyer,” “Sûret-i emr-i âlî be-vâlî-i Çıldır Hasan Paşa” adıyla altı başlık altında ele alınan hadiseleri “Hareket-i Ser'asker-i Gürcistân” adıyla bir başlık altında birleştirmiştir.¹³⁸ Arkasından Himmet-zâde es-Seyyid Nurullah Efendi'nin doğumunu atlayıp, surrenin gönderilmesine geçmiş, Çeşmî-zâde'de uzunca anlatılan askere mevâcib verilmesini Vâsîf iki satırda ifade etmiştir.¹³⁹ Vâsîf, Çeşmî-zâde'nin kaydettiği sufi-meşreb müderris Yusuf-zâde Yusuf Efendi'nin vefatına yer vermemiştir.¹⁴⁰

Çeşmî-zâde vüzerâ ile ümera, hâcegân-ı divân ve muhtelif ağalıklara yapılan tevcihatları üç başlık altında verirken, Vâsîf bir kısmını kaydetmeye gerek görmediğinden “Vukû-i tevcîhât” adıyla tek başlık altında toplamıştır.¹⁴¹ Padişahın, Sadrazam-ı esbak es-Seyyid Abdullah Paşa'nın oğlu Saîd Bey'e lütufta bulunması, Mesken-i Gâzi isimli kalyonun deryaya indirilmesi, Halebî Tahâ-zâde es-Seyyid Ahmed Efendi'nin bazı davranışları sebebiyle Edirne'ye nefyi, bir Ermeni'nin işlediği suçlar ve yaptığı eşkıyalıklar sebebiyle siyaseten katli ve Mirâhûr-i evvel Selim Ağa'nın azledilerek yerine Mahmud Bey'in tayin edilmesine dair beş ayrı başlık altında anlatılan hâdiseleri Vâsîf, “Havâdisât-ı müteferrika” başlığı altında özetlemiştir.¹⁴² Yine *Çeşmî-zâde Tarihi*'nde “Donanmanın Karadeniz'e gitmesi, bayramlaşma, Dersiâm Mehmed Mansurî Efendi'nin vefatı, Konevî Mustafa Efendi'ye Mekke-i Mükerrreme pâyesi verilmesi, Defterdar İbrahim Sarım Efendi'nin hanesinin yanması, Hamza-zâde Esad Efendi'nin vefatı ve bazı menâsib tevcihine” dair yedi başlık altında yer alan hâdiseleri Vâsîf, “İhrâc-ı donanma ve tebrîk-i 'ûd-i adhâ ve bazı vefeyât-ı a'yân” başlığı altında birleştirerek özetlemiştir.¹⁴³ 1180/1766 senesi olaylarının sonunda Çeşmî-zâde'nin yer verdiği Himmet-zâde eş-Şeyh Abdüşşekur ve Ümmî Sinan-zâde eş-Şeyh Mustafa efendilerin vefatlarına Vâsîf hiç değinmemiştir.¹⁴⁴ 1181/1767 senesi olaylarının başında Çeşmî-zâde'nin beş başlık altında kaydettiği; Tavîl İbrahim Bey'in vefatı, askere mevâcib verilmesi, sultanın sahil saraya intikali, Halep Kethüdası Mehmed Efendi'nin evinde çıkan yangın ve Salih Efendi-zâde Mehmed Emin Efendi'nin Anadolu kadiaskerliğine tayinini Vâsîf, “bazı vekâyîât” başlığı altında özetleyerek birleştirmiştir.¹⁴⁵ Padişah tarafından ziyaret edilen Ayvad deresine yapılan bent hakkında Çeşmî-zâde uzun uzadıya bilgiler verirken, Vâsîf çok kısa bilgi vermeyi tercih etmiştir.¹⁴⁶ Mısır valisi Râkım Mehmed Paşa'nın azledilmesine ilişkin gönderilen fermanı Çeşmî-zâde aynen, Vâsîf ise kaydetmemiştir.¹⁴⁷ Yine memâlik-i mahrûsenin nizamına dair emirleri de Çeşmî-zâde kaydederken Vâsîf zikretmemiştir.¹⁴⁸ Hadice sultanın doğumuyla sona eren *Çeşmî-zâde Tarihi* bu olayı bir şiirle kaydederken, Vâsîf, çok kısa olarak anlatmıştır.¹⁴⁹

Böylece Vâsîf, sadece Hâkim'in (1166-1180/1752-1766) değil, Çeşmîzâde, Mûsâ-zâde ve kudâtdan Behcetî Hasan Efendi'nin yazdıklarını (1180-1183/1766-1769) da gözden geçirerek, 17

¹³⁸ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 12-13; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 285.

¹³⁹ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 2-9; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 280-282.

¹⁴⁰ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 15.

¹⁴¹ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 19-22; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 287-288.

¹⁴² Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 23-25; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 288-289.

¹⁴³ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 27-30; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 291-292.

¹⁴⁴ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 36-37.

¹⁴⁵ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 38-40; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 295-296.

¹⁴⁶ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 42-44; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 297.

¹⁴⁷ Çeşmî-zâde *Çeşmî-zâde Tarihi*, 85-86; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 309.

¹⁴⁸ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 89-90.

¹⁴⁹ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 93-94; Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 311.

senelik (1166-1183/1752-1769) tarihi¹⁵⁰ yeniden telif ederek padişaha sunduğunu, yazdıklarının Padişah tarafından beğenildiğini ve bu sayede büyük ikram ve ihsanlara mazhar olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹

Çeşmî-zâde Tarihi'ni neşreden merhum Bekir Kütükoğlu, *Vâsıf Tarihi*'ni *Çeşmî-zâde Tarihi* ile karşılaştırarak hem *Çeşmî-zâde* hem *Vâsıf*'in kıymet ve ehemmiyetine dair bazı tespitlerde bulunmuştur.¹⁵² Bu çalışmada, *Vâsıf*'in *Çeşmî-zâde Tarihi*'ni kullanırken vefeyat, teşrifat, tevcihat, yangınlar ve diğer bahislerde bazen bir konuyu tamamen hazfettiği/göz ardı ettiğini veya ihtisar ettiğini (özetlediği) örneklerle göstermiştir.¹⁵³ *Vâsıf*'in yaptığı hazif ve ihtisarlar sebebiyle kaynağının içeriğini aksettiremediğini, yer ve şahıs isimlerini, tarihleri naklederken hatalar yaptığını, bazen tevcih edilen görevlerle kişileri karıştırdığını belirtmektedir.¹⁵⁴ Bu sebeple *Çeşmî-zâde Tarihi*'nde yer alan konularda *Vâsıf*'in orijinalitesine dair hususlar¹⁵⁵ dışında *Vâsıf*'a müracaat etmeye gerek olmadığı hükmüne varılmıştır.¹⁵⁶ Bu haklı eleştirilere karşılık başta Cevdet Paşa olmak üzere sonraki müverrihlerin *Vâsıf*'in eserine müracaat ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla araştırmacıların her iki müellifin farklı üslup ve anlayışla yazdıkları *Çeşmî-zâde* veya *Vâsıf* tarihinden birine müracaat ederek, diğerinden sarf-ı nazar etmelerinin doğru olmayacağını belirtmeliyiz.

1.2.3. *Vâsıf*'in Orijinalitesi

Fevt-i Muhâfız-ı Kars Vezîr Kethudâ Mehmed Paşa başlığı altında verdiği bilgiler, “evân-ı tahsilde Kars ve Van semtlerinde bulunduğumuz hasebiyle re'ye'l-'ayn meşhûdumuz ve mâdde bu vechile mazbûtumuz olmuştur,” diye ifade ettiği gibi *Vâsıf*'in gençliğinde tahsil için gittiği Kars'taki müşahadelere dayanmaktadır.¹⁵⁷ Ahvâl-i Beylânî-zâde ve vefât-ı Muhassıl-ı Aydın Vezîr ‘Abdurrahmân Paşa başlığı altında¹⁵⁸ verdiği bir kısım bilgiler de *Çeşmî-zâde*'de kaydedilmemiştir.

Tevcihat bahsinde Kars muhafazası tevcih edilen Vezir Ali Paşa'nın bazı gerekçeler beyan ederek makamının değiştirilmesini talep ettiğine dair bilgiler *Çeşmî-zâde*'de kaydedilmemiştir.¹⁵⁹

1.3. Enverî Tarihi

Sadullah Enverî (ö.1209/1794) 1182-1209 (1768-1794) yılları arasında muhtelif tarihlerde beş defa vakanüvis tayin edilmiş, *Vâsıf*la halef-selef olmuş bir müelliftir.¹⁶⁰ Enverî vakanüvislik dönemlerinde üç cilt olarak bilinen ve yedi kronikten oluşan bir tarih kaleme almıştır.¹⁶¹

¹⁵⁰ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2; Kütükoğlu, *Makaleler*, 122-123.

¹⁵¹ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 3-4, 325-326, 577-578.

¹⁵² *Çeşmî-zâde* Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1959), X-XXII.

¹⁵³ *Çeşmî-zâde Çeşmî-zâde Tarihi*, XI-XIV.

¹⁵⁴ *Çeşmî-zâde Çeşmî-zâde Tarihi*, XVI-XX.

¹⁵⁵ Gürcü Mehmed Paşa'nın icraatları, Abdurrahman Paşa'nın terceme-i hâline dair verdiği bilgiler ve Vezir Ali Paşa'nın görev değişikliğine ilişkin kaydettikleri bakımından *Vâsıf*'in eseri orijinaldir, bk. *Çeşmî-zâde*, *Çeşmî-zâde Tarihi*, XX-XXI; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 286, 290, 294.

¹⁵⁶ *Çeşmî-zâde*, *Çeşmî-zâde Tarihi*, XXI-XXII.

¹⁵⁷ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 290.

¹⁵⁸ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 286-287.

¹⁵⁹ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 294; *Çeşmî-zâde Çeşmî-zâde Tarihi*, 37.

¹⁶⁰ Çalışkan, Vekâyi'nüvis *Enverî Sadullah Efendi* XI-XV.

¹⁶¹ Çalışkan, *Enverî Tarihi*, XX, XXXIII.

1.3.1. Sadullah Enverî Tarihi'ni Kullanma Usûlü

Enverî'nin yazdıkları Sultan I. Abdülhamid ve III. Selim tarafından beğenilen ve emsallerine tercih edilen Vâsıf'ın gölgesinde kalmıştır.¹⁶² Nitekim III. Selim'in Vâsıf hakkında: "Asıl vekâyinüvis orduda lazımdır. Enverî edemiyor, Vâsıf orduya gitsin, vekâyii orda zabt etsin"¹⁶³ sözlerinden Vâsıf'ın Enverî'ye tercih edildiğini göstermektedir.

Vâsıf, Enverî'nin ilk vakanüvisliği döneminde yazdığı¹⁶⁴ 1182-1188 (1768-1774) yıllarına ait *Tarih*'nin birinci cildinden istifade etmiştir.¹⁶⁵ Enverî, eserinde anlaşılması zor lafızlar kullanmaktan kaçınacağını belirtmişse de bundan uzak kalamadığı gibi hatt-ı hümayûn, takrir, fetva, mahzar ve mektup gibi belge suretlerini aynen kaydettiği için eleştirilmiştir.¹⁶⁶ Vâsıf da Enverî'yi olaylara vâkıf olamadığından tarihinde hatalar ve eksiklikler bulunduğu, tarihî kıymeti olmayan mevzuları kaydederek eserini âdetâ bir mecmuaya dönüştürdüğü yönünde tenkit etmiş, III. Selim'in emriyle¹⁶⁷ Enverî'nin hatalarını düzelterek ve noksanlarını tamamlayarak en güzel şekilde yeniden yazdığını belirtmiştir.¹⁶⁸

Buna karşılık Vâsıf'ın Enverî'yi tashih ve tekmil edemediği ve özetini yansıtamadığı, dolayısıyla istifadeden uzak olduğu,¹⁶⁹ mukaddimesi (dîbâcesi/giriş) haricinde tamamen Enverî'nin kopyası olduğu,¹⁷⁰ hatt-ı hümayûn, mektup, mahzar suretlerini doldurduğu için Enverî'yi tenkit ederken, Mısır'dan gelen Arapça mektubu kaydederek kendisiyle çeliştiği iddia edilmiştir.¹⁷¹ Fakat Vâsıf'ın önemli addettiği için kaydettiği söz konusu mektup dışında eserine aynen kaydettiği başka bir belge veya mektup yoktur.

Ahmed Vâsıf, Sadullah Enverî'nin olaylara vâkıf olamadığından kaleme aldığı tarihi, hatalı ve eksik bulmuş, mektup suretleri ve tarihi ehemmiyeti olmayan gereksiz bilgiler (teksîr-i sevâd-ı eczâ) ihtiva ettiğini iddia etmiştir. Bu sebeple III. Selim, *Enverî Tarih*'nin hata ve noksanlarının giderilerek yeniden yazılmasını istemesi üzerine Vâsıf da 1183/1769 tarihinden başlayarak, Sultan I. Mahmud dönemi sonundan itibaren 1213/1799 yılına kadar hadiseleri aynı üslupla yazacağını ifade etmiştir.¹⁷²

Ahmed Vâsıf daha önce Hâkim ve Çeşmî-zâde tarihlerinde takip ettiği metotla Enverî'nin tarihini de ihtisar etme yoluna gitmiştir.

Vâsıf'ın yaptığı hazif ve yanlışlara örnek,

[VT] Sâbıkâ Silahdâr-ı hazret-i Şehriyârî İbrâhîm Bey, Ahîsha hânedânından ve o havâlî müte'ayyinlerinden olup, Gürcistân'ın istikrâr-ı

[ÇT] Sâbıkâ Silahdâr-ı şehriyârî İbrahim Bey, Pâdişâh-ı bende-perver hazretlerinin kariha-i sabîha-i mülûkânelerinden mâh-ı mzbûrda

¹⁶² Çalışkan, *Enverî Tarihi*, XXXII.

¹⁶³ BOA, HH, 1412/57475.

¹⁶⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 326; Çalışkan, *Enverî Tarihi*, 492.

¹⁶⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 327-328; Kütükoğlu, *Makaleler*, 123.

¹⁶⁶ Çalışkan, *Enverî Tarihi*, XX, XXXIII.

¹⁶⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 327.

¹⁶⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 327-328. Meselâ, müverrihin Şumnu'ya dair verdiği bilgileri noksan bularak tamamlamıştır. (bk. Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 489-490); Babadağı'na ilişkin verdiği bilgileri de tashih etmiştir, bk. Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 385-386.

¹⁶⁹ Filiz Çalışkan, "Vâsıf'ın Kaynaklarından Enverî Tarihi", *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan Sayısı, (İstanbul1991), 143-163.

¹⁷⁰ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarib*, haz. Ziya Yılmaz1. Baskı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), I: 534.

¹⁷¹ Saffet Çalışkan, *Enverî Tarihi*, XXIV Diğer taraftan yazar, bk. Çalışkan, *Enverî Tarihi*, XXIV, Arapça mektubun referansını Vâsıf, *Tarih*, II, 67 vd. göstererek hatalı vermiştir, bk. Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, CLXII.

¹⁷² Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 327-328.

nizâmına medâr olur mülâhazasıyla rütbe-i vâlâ-yı Vezâret'e irtikâ ve **Anadolu Eyâleti ilhâkıyla** zimâm-ı Eyâlet-i Çıldır dest-i sadâkat-peyvestine i'tâ olundu.¹⁷³

rütbe-i vâlâ-yı vezâretle ser-bülend-i emsâl ü akrân ve **Gonya sancağı ilhâkıyla** Çıldır eyâleti tevcih ve ihsân buyurulup, bundan akdem memleket-i Gürcistan'a verilen nizâmın istikrâr ü istihkâmı havâle-i uhde-i ihtimâmı kılınup Çıldır valisi Hasan Paşa'ya dahî İçel eyâleti inâyet buyuruldu.¹⁷⁴

Vâsıf'ın Enverî'den mealen aktardığı bilgilere örnek,

[VT] Sâbıkâ Silahdâr-ı hazret-i Şehriyârî İbrâhîm Bey, Ahîsha hânedânından ve o havâlî müte'ayyinlerinden olup, Gürcistân'ın istikrâr-ı nizâmına medâr olur mülâhazasıyla rütbe-i vâlâ-yı Vezâret'e irtikâ ve **Anadolu Eyâleti ilhâkıyla** zimâm-ı Eyâlet-i Çıldır dest-i sadâkat-peyvestine i'tâ olundu.¹⁷⁵

[ÇT] Sâbıkâ Silahdâr-ı şehriyârî İbrahim Bey, Pâdişâh-ı bende-perver hazretlerinin karîha-i sabîha-i mülûkânelerinden mâh-ı mzbûrda rütbe-i vâlâ-yı vezâretle ser-bülend-i emsâl ü akrân ve **Gonya sancağı ilhâkıyla** Çıldır eyâleti tevcih ve ihsân buyurulup, bundan akdem memleket-i Gürcistan'a verilen nizâmın istikrâr ü istihkâmı havâle-i uhde-i ihtimâmı kılınup Çıldır valisi Hasan Paşa'ya dahî İçel eyâleti inâyet buyuruldu.¹⁷⁶

Esasen her iki müellifin yazdıkları tarihler kendi üslup ve anlayışlarının bir ürünüdür. Dolayısıyla tarihi olaylara bakışları ve değerlendirmeleri, usul ve üsluplarının farklılığı doğal olarak eserlerine de yansımıştır. Nitekim Tuna üzerine yapılacak köprünün inşasına dair olaya yaklaşımları, her iki müellifin bu farklı bakışlarını gösteren güzel bir örnektir. Enverî, bir köprünün nasıl inşa edileceğine dair ne tarih kitaplarında ne başka bir yerde malumat bulunmadığını, Devlet-i aliyye'de köprü yapımından anlayan bir kişiden başka kimse kalmadığını belirterek, Köprü Bina Emîni Süleyman Tâbi Efendi'nin köprü inşası konusundaki takririni eserine aynen kaydetmiştir¹⁷⁷. Vâsıf ise, bu takririn aynen kaydedilmesini yadırgayarak, “Garîbe” başlığı altında Devlet-i aliyye'de köprü inşa edecek çok usta bulunduğunu, aynı zamanda baş-muhasebede de kaydı bulunan köprü inşasına dair takririn, tarihe kaydedilmesinin beyhude ve gereksiz bir iş olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁸

Her iki müverrihin tarihi olaylara farklı bakışları biri *Enverî Tarihi* adıyla diğeri *Vâsıf Tarihi* adıyla iki kaynak doğurmuştur. Vâsıf, daha çok Osmanlı-Rus savaşına dair olayları ihtiva eden bu ciltte, tarihî değeri olmadığını düşündüğü ayrıntılara girmemiş, olayları özetlemeyi tercih etmiştir.

1.3.2. Vâsıf'ın Tarihi'nin Orijinalitesi

Vâsıf, Enverî'yi kaynak olarak kullanmakla birlikte, bizzat şahit olduğu, güvenilir kişilerden duyduğu ve dinlediği birçok bilgiyi kaydetmiştir.

¹⁷³ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 288.

¹⁷⁴ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 22.

¹⁷⁵ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 288.

¹⁷⁶ Çeşmî-zâde, *Çeşmî-zâde Tarihi*, 22.

¹⁷⁷ Çalışkan, *Enverî Tarihi*, 153-155.

¹⁷⁸ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 403-404.

[VT] Kudûm-i ba'zı vüzerâ be-Ordu-yı hümâyûn

Sivas Vâlisi Gül Ahmed Paşa-zâde Vezîr 'Ali Paşa, kemâl-i übbehet ü dârât ve küllî asker ve neferât ile mevkib-i hümâyûna vâsil ve gösterdiği alay-ı dilârâdan tab'-ı Serdâr-ı ekremî'ye inşirâh hâsil olup, müşârun ileyhi semmûr kürk ilbâsıyla cezlân ve Ordu-yı hümâyûn'da ikâmetini fermân eyledi. **Halebî Receb Paşa ve Mûsulî 'Abdulcelîl-zâde Emîn Paşa, ve Maldovancı 'Ali Paşa'nın tavr u hareketlerinden Serdâr-ı ekrem hazretleri müşme'izz ü müteneffir ve 'Ali Paşa sâhib-i haseb ve Âsitâne-i sa'âdet'de tahsîl-i edeb etmiş vüzerâdan olduğuna binâ'en, mülâkâtda "vaz' u refâtından müteşekkîr olup: "Birâder-i cenâbınızı re'ye'l-'ayn müşâhade ile sohbbetinize gûş-dâde olmasa idim, vüzerâ-yı 'izâma inkırâz geldiğine cezm ederdim" dediğini Fakîr-i kasîru'l-bâ' müşârun ileyhden şifâhen istima' eyledim.** Sâbıkâ İbrâ'îl Muhâfızî Canıklı Süleymân Paşa dahi Ordu-yı hümâyûn'a celb olduğuna binâ'en Özi muhâfazası 'uhdesine tefvîz ve bir ân akdem 'azîmetle emr-i muhâfazaya kıyâm eylemesi igrâ vü tahrîz olundu.¹⁷⁹

Vâsîf ile Enverî arasında yapılan mukayesede Enverî'de yer almayan birçok konunun Vâsîf tarafından kaydedildiği görülmektedir. Bunların hepsini burada göstermek bu çalışmanın hacmini aşacağından ancak bir kısmının başlıklarına işaret edilecektir.

Vâsîf'ta bulunan fakat Enverî'de yer almayan konuları şöyle sıralayabiliriz;

Yeniçeri Kâtibi Mehmed Subhî Efendi'nin terceme-i hâli,¹⁸¹ vefat eden Mehmed Nebîh Efendi'nin yerine Anadolu Sadâreti'ne Dâmâd-zâde Mehmed Murad Efendi'nin tayini, Tevcîhât-ı İlmiyye,¹⁸²

Vefat eden Şeyhülislâm Pîrî-zâde 'Osman Efendi'nin yerine Mîrzâ-zâde es-Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi'nin tayini ve Osman Efendi'nin terceme-i hâli,¹⁸³

Enverî'nin Babadağ'a ilişkin verdiği bilgilerin eksik ve hatalı olduğunu ifade ederek kendisi bilgi vermektedir,¹⁸⁴ askerinin perişanlığı ve zahire kıtlığı sebebiyle Seraskerlik görevini kabul etmek istemeyen Ali Paşa'nın, Kethudâ Bey ve Defterdar İbrahim Efendi tarafından her isteğinin yerine getirileceği vaadiyle kabul ettirildiği,¹⁸⁵

[ET] Vürûd-ı Gül Ahmed Paşa-zâde Ali P ve muhâfız-ı Özi Süleymân Paşa be-ordu hümâyûn

Ordu-yı hümâyûn'un Kartal'dan hareket ve Han-depesi civârında ikâmet eylediği evânda Sivas Vâlisi Ali Paşa kapısı halkı ve Sivas eyâletiyle alay gösterüp, serâsere semmûr kürk ilbâs olunduktan sonra ordu-yı hümâyûn'da ikâmet eylemesi fermân olunup, sâbıkâ İbrâîl muhâfızî olan Canıklı Süleymân Paşa'ya dahi Özi muhâfızlığı tevcîh ü ihşân ve emr-i muhâfazaya bir sâ'at akdem kıyâm ve ihtimâm eylemesi bâ-emr-i 'âlî kendüsine ifhâm olunup, irâde olduğuna üzere İbrâîl'den hareket ve mükemmel kapısı halkıyla irtesi gün ordu-yı hümâyûn'a vürûd (19b) itmeğle, ilbâs-ı hil'at olunub tenbîh olduğuna üzere bir gün ikâmetden sonra mahall-i me'mûrına 'inân-rîz-i 'azîmet olmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 334-335.

¹⁸⁰ Çalışkan, *Enverî Tarihi*, 30.

¹⁸¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 331-332.

¹⁸² Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 381.

¹⁸³ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 382-383.

¹⁸⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 385-386; Çalışkan, *Enverî Tarihi*, 118.

¹⁸⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 339-340.

Bender Seraskeri Gül Ahmed Paşa-zâde Ali Bey'in vefatı ve terceme-i hâli,¹⁸⁶

Düşman baskısıyla askerinin hezimete ve yenilgiye uğramasının faturasını tamamen komutanlara yüklemenin insafsızlık olacağı, onların gayretlerine bizzat kendisinin şahit olduğu,¹⁸⁷

Muhasara edilen Kili Kalesi'nin düşmana mukavemet etmeden teslim edildiği, Allah'a tevekkül ile biraz tahammül gösterilseydi kar-kış sebebiyle düşmanın zaten muhasaradan vazgeçip geri döneceğini belirterek, sorumlularını herkesin nefretini hak eden “melanetkârlar” (lanetliler) olarak nitelendirmesi,¹⁸⁸

Vezir İbrahim Paşa'nın terceme-i hâli,¹⁸⁹

Rusların zaafalarına hamledilen sulh tekliflerinin, sayısız insanın ölmesinden önce kabul edilmesinin savaş sonunda yapılan musâlahadan birkaç kat daha Devlet-i aliyenin menfaatine olacağı,¹⁹⁰ İbrail Kale'sinin muhasarası sırasında hayli zorluk ve zahmet çekmiş ve muvaffak olmuş askerinin azim ve iştiyakını artıracak tedbirlerin alınmadığı,¹⁹¹

“Kıssa-i garibe” başlığı altında verdiği, Sadrazam'ın ordu-yı hümayûnda ahlâkî hassasiyete istinaden, dairelerde “ıfl-ı emred” (bıyıkları terlememiş) çocukların bulundurulmasına dair yasağı,¹⁹²

“Fâyide” başlığı altında kaydettiği mağlubiyetin ardından hemen komutanın değiştirilmesinin doğru olmadığı,¹⁹³ Mısır'da Şeyhul-beled Ali Bey'in faaliyetlerini kaydederken, aslında Mısır'ın neden iktidar kavgaları yaşanan bir yer olduğunu, Mısır'ın malikinin de memlûkünün de (idare edenin de edilenin de) cehaletini bir kıssa örneğinden hareketle anlatması,¹⁹⁴

Rusların Silistre'ye hücumları sırasında kullandıkları toplara ilişkin bilgiler,¹⁹⁵

Vâsıf, düşmanın Babadağ'a gelmesini zorlaştıracak tedbirler alınmasını ve yollarına derin su kanalları gibi engeller konulmasının faydalı olacağını, Çinlilerin Moskov'un zulmünden kurtulmak için bir nehrin öte yakasında bulunan geniş bir araziye çöl hâline dönüştürdüklerini örnek vererek kaydetmektedir,¹⁹⁶

Tutrakan Muhafızı olan ve düşmanla kahramanca savaşarak şehit düşen Feyzullah Paşa'nın Abaza Paşa'nın dairesinde yetişmiş cesur bir kişi olduğu,¹⁹⁷

Ahmed Vâsıf, Sultan III. Mustafa'nın vefatına dair bahsi -Enverî'den ziyade- kendi bilgilerine dayanarak kaydetmiştir,¹⁹⁸

Hekim-başı Mehmed Efendi'nin azliyle yerine Mehmed Arif Efendi'nin nakli ve Şeyhülislamlıkta yapılan değişiklikler, Anadolu Kadıaskerliği'ne ve kadılıklarına yapılan tayin ve tevcihler,¹⁹⁹

¹⁸⁶ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 366-367.

¹⁸⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 393-394.

¹⁸⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 404-405.

¹⁸⁹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 409-410.

¹⁹⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 413-414.

¹⁹¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 421-422.

¹⁹² Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 444.

¹⁹³ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 470-471.

¹⁹⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 492-493.

¹⁹⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 533-534.

¹⁹⁶ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 525-526.

¹⁹⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 532.

¹⁹⁸ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 546-550.

¹⁹⁹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 553-554.

Kaynarca'da yapılan antlaşmayı bir yıl önce Bükreş'te yapılan görüşmelerle kıyaslayan Vâsıf, Rusların bu işten kazançlı çıktıklarını belirterek, savaşta zafer ve galibiyetin mevhum/hayal, sulhta rahat ve asayişin meczum/kesin olduğunu, mevhumun meczuma tercih edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir,²⁰⁰

Vâsıf'ın cephede bulunmuş, Ruslarla yapılan barış görüşmelerine katılmış, bu sayede bizzat müşahede ettiği bilgilerden hareketle tarihinde özgün bilgiler vermiştir. Dolayısıyla yukarıda bir kısmına işaret edilen bu özgün bilgilerin bir tarihçi tarafından göz ardı edilmesi mümkün olamayacağından en az *Enverî Tarihi* kadar *Vâsıf Tarihi*'nin de bu sahanın araştırmacıları için vaz geçilemeyecek bir kaynak olduğu aşikârdır.

C. Kaynak Değeri

Yaklaşık on beş yıl vakanüvislik yapmış ve uzun yıllar devlet hizmetinde bulunmuş olan Ahmed Vâsıf, ufku geniş bir tarihçidir. Gerek vakanüvislik gerekse bazı diplomatik ve idari görevlerle cephede bulunması, onun bilgi ve tecrübe edinmesine ve olaylara daha yakından vâkıf olmasına imkân vermiştir. Diğer yandan Vâsıf'ı emsallerine göre öne çıkaran en önemli özelliği daha önceki müelliflerin tarihlerini incelemiş olmasının yanında devlet kademesinde elçilik ve reisülküttaplık gibi yüksek makamların kendisine sağladığı imkanlardan da istifade etmiş olmasıdır. Dolayısıyla yaşadığı dönemin olaylarını yazmış olan Vâsıf'ın kaynakları arasında gözlemleri, olaylara vukûfiyeti ve devletin arşivi önemli yer tutmaktadır. Zira devlete ait arşivin önemli bir kısmı *Dîvân-ı hümâyûn* kaleminde bulunmakta idi. Mektupçuluk ve mükâleme hizmetlerinde bulunması sebebiyle devletin mahrem sırlarına vâkıf olmuştur. *Rikâb-ı hümâyûn*'a mahrem (gizli) olarak takdim edilen tahrirlerin çoğu kaleminden çıktığından olayların inceliklerine ve ayrıntılarından haberdar olmuştur. Daha öncekilerin eksiklerini tamamlayarak eserinin ikinci cildini meydana getirmiştir.²⁰¹

Bir yandan Osmanlı topraklarında meydana gelen olayları doğru bir şekilde yazmaya gayret eden Vâsıf, Avrupa dillerine de aşina olduğundan²⁰², Avrupa'da yaşanan hadiselerle de ilgi duymuş, tarihine kaydetmek üzere bunlara ait belgelerin her ay kendisine verilmesini talep etmiştir.²⁰³ Nitekim Rus İmparatoriçesi Katerina'nın ihtilalle tahtı ele geçirmesini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Yine Mısır, İran ve Gürcistan gibi bölgelerde cereyan eden olayları, Şam ve Hicaz bölgesinde yaşayan Arap kabilelerinin faaliyetlerini de kendine has bir üslupla ayrıntılı olarak kaydetmiş, böylece eserini orijinal hale getirmiştir. Ayrıca kendi gözlemleri ve duyduklarının yanında güvenilir kişilerin rivayetleriyle, mütevatir ve meşhur olarak nitelendirdiği olaylarla tarihini zenginleştirmiş ve istifade ettiği kaynakların eksiklerini tamamlamıştır.²⁰⁴ Diğer taraftan Vâsıf mükâleme kâtibi olarak²⁰⁵ orduda bulunduğundan, sulh görüşmelerinde cereyan eden konuşmaları ayrıntılı olarak vermiştir.²⁰⁶ Yine Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın Sadareten azledilme sebebinin kendisinden dinlemiştir.²⁰⁷ Vâsıf, objektif olmaya gayret göstermiş, dedi-kodulara iltifat etmemiştir. Mesalâ,

²⁰⁰ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 571-572.

²⁰¹ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 327-328.

²⁰² Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*, 35/140, (Ekim 1971), XXXV: 661.

²⁰³ Vâsıf, *Mebâsin* (İlgürel), XLVI-XLVII.

²⁰⁴ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 47-48, 388, 391, 481-483. Mesalâ, Han-tepesi'nde yaşanan hezimet, Midilli Adası'nda bulunan Sığın Limanı ve Kalesi hakkında verdiği bilgileri, İspanya'dan dönüşünde şiddetli fırtına sebebiyle buraya uğradıklarından, gözlemlerine dayanarak anlatmıştır, bk. Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 83-84.

²⁰⁵ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 328-330, 462, 511-512.

²⁰⁶ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 502-510, 516-522, 567-572.

²⁰⁷ Sağlam, *Mebâsinü'l-Âsâr*, 313-314.

Hekim-zâde Ali Paşa'nın Kethudâsı Veliyyüddin Efendi'nin ilim ve irfan sahibi olduğunu ifade ederken, diğer taraftan itimat edilmez bir kişi olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır.²⁰⁸

Öte yandan Vâsıf, telif ettiği tarih cüzlerini takdim ettiğinde, III. Selim “Güzeldir böylece cem eyleyüp, cümlesini cild-i vâhid eylesün” denilerek yazmaya teşvik edilmiş ve kendisine ihsanlarda bulunulmuştur.²⁰⁹ Ancak Ahmed Vâsıf Efendi'nin kaynaklarında yer alan bilgilerin doğru olduğundan hareketle, bazı bilgileri yanlış aktardığı -şüphesiz yanlış aktarması mümkün olmakla birlikte,- Hâkim Mehmed, Çeşmî-zâde Mustafa Reşid ve Sadullah Enverî'nin tarihlerinde geniş çaplı tasarruflarda bulunarak tarihi olayları hazfettiği gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Ancak III. Selim'in üslubunu beğendiğini açıkça ifade ettiği Ahmed Vâsıf tarafından onun isteği üzerine bu müverrihlerin eserleri özetlenerek yeniden yazılmıştır.²¹⁰ Böylece Osmanlı devletinin yaklaşık elli yıllık tarihini kaleme almış bulunan Ahmed Vâsıf, arkasında önemli bir kaynak bırakmıştır. Vâsıf'ın *Tarih*'i daima takdir ve itibar görmüştür. Nitekim ilk olarak 1219/1804'de İstanbul'da, ikinci olarak 1243/1827'de üçüncü olarak da 1246/1830'da Bulak'ta (Mısır)'da olmak üzere üç defa basılmış ve emsallerine göre daha çok müracaat ve tercih edilen kaynak olmuştur.²¹¹

Sonuç

Vakanüvis Ahmed Vâsıf Efendi, Harputlu Ebulbekâ Hasan Efendi'nin oğlu olarak h. 1147/1734-35 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Gençliğinde iyi bir eğitim görmüş, kitap istinsahı ile uğraşmış, kütüphanelerde çalışmıştır. Devlet hizmetinde geçen 40 yıllık memuriyetinde gayreti, dürüstlüğü ve liyakati ile tanınmış, kâtiplikten başlayarak, vakanüvislik, sefirlik (1201-1202/1787-1788), baş-muhasebecilik, nişancılık ve reîsülküttâplığa (1220/1805) kadar birçok önemli görevlerde bulunmuştur. Nihayet 3 Şaban 1221/19 Ekim 1806 tarihinde takriben 74 yaşında yakalandığı mide hastalığı sebebiyle vefat etmiş, Eyüp Sultan'da Mihrişah Valide Sultan Mektebi hazîresine defnedilmiştir.

Müverrih Ahmed Vâsıf, tarih yanında edebiyata ve ahlâka dair eserler de kaleme almış, ancak Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 50 yıllık (1166-1219/1752-1805) idari, siyasi, askerî ve sosyal tarihini ihtiva eden, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr* isimli eseriyle meşhur olmuştur. Ne var ki, bu eserin 1193-1196 (1780-1782) ve 1201-1203 (1787-1789) yıllarına ait kısımları bugün elimizde yoktur. Vâsıf Tarih'i'nin 1166-1188/1752-1774 yıllarını kapsayan kısmı ilki 1219/1804'de İstanbul'da, ikincisi 1243/1827'de üçüncüsü 1246/1830'da Bulak'ta (Mısır) olmak üzere üç defa basılmıştır.

Eserlerinde tarihin ve tarih bilmenin önemine işaret eden Vâsıf, kendisinden önceki müverrihlerin eserlerini mütalaa ederek tarihî kıymetleri bakımından değerlendirmiştir. Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinin mükerrer beyitlerle dolu, Âlî'nin lafzi ve manevî güzellikten uzak, Solak-zâde, Neşrî, Oruc Bey, Hadîdî, Malkoç-zâde'nin sıradan ve edebî güzellikten yoksun olduklarını, Naimâ, Râşid ve Çelebi-zâde'nin ise, seçkin birer tarih yazdıklarını belirtmiştir.

²⁰⁸ Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 57.

²⁰⁹ Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, 167.

²¹⁰ Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 1-2, 578; Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1406, 5a.

²¹¹ Madeline C. Zilfi, Hâkim'in 14 senelik tarihinin ihmal edilmesi, *Vâsıf Tarih'i'nin* daha çok ilgi görmesinin sebebinin, Vâsıf'ın Reîsülküttâp olması ve eserinin basılmasının; *Hâkim Tarih'i'nin* ise, nüshalarının az olmasının bunda etkili olduğunu belirtmektedir, bk. Madeline C. Zilfi, “Hâkim's Chronicle Revisted”, *Oriente Moderno*, 1 Roma: 1999, XVII, (LXXXIX), 193-201.

Muhtelif tarihlerde biri vekaleten beş defa vakanüvis olan ve yaklaşık on beş yıl bu görevde bulunan Ahmed Vâsıf, ilk vakanüvislik görevine 1197/1783 yılında getirilmiştir. Üslûbu Sultan III. Selim tarafından beğenilen ve takdir edilen Vâsıf, son vakanüvisliği sırasında (1213-1221/1799-1806), daha önce Hâkim, Çeşmî-zâde ve Enverî tarafından kaleme alınmış olan ve 1166-1188 (1752-1774) yıllarını ihtiva eden dönemi yeniden yazmakla görevlendirilmiştir. Bu müelliflerin eserlerini yeniden kaleme alırken tarihî değeri bulunmayan ve tarihin esas konusu olmayan gereksiz bilgileri eserlerine doldurdukları gerekçesiyle bunları tenkit etmiştir. Kendisi de bu kaynaklardan yararlanırken vefat, tayin/atama, yangın, merasimlere ilişkin bilgileri ve tarihleri ihtisar (özetleme/kısaltma) ve hazf (eksiltme/iptal etme) yoluna gittiği, bazı bilgileri ise yanlış aktardığı yönünde tenkide maruz kalmıştır. Nitekim yaptığımız karşılaştırmalarda, Vâsıf'ın tenkit edildiği gibi ihtisarı ön planda tuttuğu, başta hâdiselerin tarihleri ve tevcihat bahisleri olmak üzere birçok bilgiyi hazfettiği, bazı şahıs ve yer isimlerini kaydetmediği, kısacası kaynaklarının muhtevalarını birebir yansıtmadığı tespit edilmiştir.

Ancak emsallerinden farklı bir tarz ve üslup benimsemiş olan Vâsıf'ın orijinalitesi de burada ortaya çıkmaktadır. O kendi tarih anlayışına göre tarihî kıymeti ve değeri olan bilgileri kaydetmeye itina göstermiş, eserinin hacmini artıracak tarihin konusu olmayan bilgilere iltifat etmemiştir. Daha önce bahsi geçen konuları tekrar etmekten ve sözü gereksiz yere uzatmaktan kaçınmıştır. Hatt-ı hümayûn, tahrirat, mahzar, temessük ve mektup gibi arşiv belgelerini aynen kaydetmeye lüzum görmemiştir. Ayrıca surre gönderilmesi, sahil saraydan kışlık saraya nakil, mevâcib dağıtılması, hırka-i şerif ziyareti, mevlid ve bayramlaşma merasimleri, donanmanın Akdeniz'e gitmesi ve menâsıb tevcihatı gibi her sene tekrar edilen olayları tarihin esas mevzusu olarak görmediğinden ihtisar/özetleme yoluna gitmiştir. Kaldı ki Vâsıf, hem Sultan I. Abdülhamid hem Sultan III. Selim tarafından üslûbu beğenilen ve takdir edilen bir vakanüvis olduğundan III. Selim tarafından Seyyid Mehmed Hâkim, Çeşmî-zâde ve Sadullah Enverî gibi selefleri tarafından yazılmış olan olayları yeniden yazması istenmiştir. Vâsıf eserini telif ederken müşahedelerinin yanında güvenilir kişilerin rivayetlerine ve arşiv belgelerinden de istifade etmiş, böylece kendisinden öncekilerin yer vermediği bilgileri de tarihine kaydetmiştir. Nitekim Osmanlı Rus savaşında bizzat cephede bulunması ve barış görüşmelerine katılması sebebiyle kaynaklarında yer almayan fakat bizzat şahit olduğu ve hadiselerin görgü tanığı olanlardan duyduğu ve dinlediği bilgilerle de eserini zenginleştirmiş ve orijinal hale getirmiştir. Bir yandan Osmanlı topraklarında meydana gelen olayları doğru bir şekilde yazmaya gayret eden Vâsıf, Avrupa dillerine de aşina olduğundan, Avrupa'da yaşanan hadiselerle de ilgi duymuş, tarihine kaydetmek üzere bunlara ait belgelerin her ay kendisine verilmesini talep etmiştir.

Diğer taraftan Vâsıf, yararlandığı kaynaklarda bulunmayan önemli bazı devlet ricâline ait biyografiler başta olmak üzere, mektupçuluk ve mükâleme kâtipliği sırasında edindiği ve ordudan Rikâb-ı hümayûna gizlice takdim edilen takrirlerin birçoğu kaleminden çıkması sebebiyle vâkıf olduğu bilgilere de tarihinde yer vermiştir.

Netice olarak, olayların yaşandığı dönemde vakanüvislerin kaleminden çıkmış olmaları Ahmed Vâsıf'ın ise kaynak olarak kullandığı bu eserlerin muhtevalarını tam anlamıyla eserine aktar[m]aması sebebiyle 1166-1180/1752-1766 dönemi için *Hâkim Tarihi*'ne; 1180-1182/1766-1768 dönemi için *Çeşmî-zâde Tarihi*'ne; 1182-1188/1768-1774 dönemi için de *Enverî Tarihi*'ne müracaat edilmesi gerektiğini belirtmeliyiz. Ancak diğer müelliflerden farklı bir tarih anlayışına

sahip olan Vâsıf'ın kendi bilgi, belge ve müşahedeleriyle zenginleştirdiği ve kendine has bir üslupla kaleme aldığı eserinin göz ardı edilmesinin de bir eksiklik olacağını ifade etmeliyiz.

Kaynakça

Arşiv Kayıtları ve Yazmalar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Ali Emîrî Sultan Selim III. (AE. SSLM. III). 6788.

Bâb-ı Asafî Amedî Kalemi (A.AMD). 27/10.

Cevdet Dahiliye (C. DH). 51/2546.

Cevdet Maarif (C.MF). 8581.

Cevdet Maarif, (C. MF). 975.

Hatt-ı Hümayûn (HH). 11082, 11187, 13135, 13274, 1336/52143, 1412/57475, 267/45595

Ruûs Kalemi (A. RSK). 2694/75.

Ruûs Kalemi Defterleri (A. RSK. d). 1596/6, 1623/23

Yazma Nüshalar

AHMED VÂSİF EFENDİ. *Mebâsinü'l-Âsâr.* Ali Emîrî Tarih, 608: 3a-3b, 20b, 91b, 166a. Millet Kütüphanesi.

AHMED VÂSİF EFENDİ. *Mebâsinü'l-Âsâr.* Hazine, 1406: 4a-b, 5a. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.

Diğer Kaynak ve Araştırmalar

AFYONCU, Erhan. “Osmanlı Müverrihlerine Dâir Tevcîhât Kayıtları I”. *Belgeler* 24/20 (1999): 77-155.

AFYONCU, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, 8. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.

AHMED ÂSİM EFENDİ. *Âsım Efendi Tarihi.* Haz. Ziya Yılmaz. 1. Baskı 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.

AHMED VÂSİF EFENDİ. *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)].* Haz. Hüseyin Sarıkaya. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2017.

AHMED VÂSİF EFENDİ. *Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr.* Haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

AHMED VÂSİF EFENDİ. *Abmed Vâsif Efendi Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr 1774-1779 (H. 1188-1193).* Haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

CEVDET PAŞA. *Tarih.* 2. Baskı, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye, 1-12, 1309.

CHRISTINE, Woodhead. “Şehnâme,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 38: 456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

ÇALIŞKAN, Muharrem Saffet. (Vekâyi'nüvis) *Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildinin Metin ve Tablîli (1182-1188/1768-1774).* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.

ÇEŞMÎ-ZÂDE MUSTAFA REŞİD. *Çeşmî-zâde Tarihi.* haz. Bekir Kütükoğlu. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1959.

ÇINAR, Ali Osman. *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Tarihi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.

DERİN, Fahri Çetin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi (Osmanlı Tarihi).* İstanbul: Çamlıca Basım Yayın 2008.

FRANZ, Babinger. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri.* çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.

GÜNGÖR, Tahir, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*. 1. baskı, I-II, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

İLGÜREL, Mücteba. “Hâkim Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 189-190. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

İSMAİL PAŞA, Bağdatlı. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin I*. Tsh. Kilisli Rifat Bilge-İbnülemin Mahmud Kemal İnal. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

İSMAİL PAŞA, Bağdatlı. *İzâbu'l-Meknûn fi'z-Zeyli'âlâ Keşfi'z-Zünûn I*. tsh. M. Şerafeddin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.

İZZİ SÜLEYMAN EFENDİ. *Tarih-i İzzî*. İstanbul 1199/1784-85.

KÜTÜKOĞLU, Bekir. “Çeşmizâde Mustafa Reşid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

KÜTÜKOĞLU, Bekir. *Vekâyi'nüvis, Makaleler*, İstanbul 1994.

KÜTÜKOĞLU, Bekir. “Vak'anüvis,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

MEHMED SÜREYYA. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire, IV, 1308.

MADELİNE C. Zılfi. “Hâkim's Chronicle Revisted”, *Oriente Moderno*. 1 Roma 1999, XVII, (LXXXIX), 193-201.

ÖZCAN, Abdülkadir. “Abdurrahman Şeref”. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*. 1: 175. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

ÖZCAN, Abdülkadir. “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (Bahar 2013): 271-293.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. “Vassâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 558-559. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

SAĞLAM, Nevzat. *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mebâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Abbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

SÜLEYMAN FÂİK, *Halikatü'r-Rü'esâ [Zeyli]*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1269.

TEKİNDAĞ, Şehabettin. “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”. *Bellekten*, 35/140, (Ekim 1971): 655-663.

TOGAN, Zeki Velidi. *Tarihî Usul*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi 1969.